

A KÁROLYIAK SZEREPVÁLLALÁSAI AZ 1905–1906-OS KORMÁNYZATI KRÍZIS IDEJÉN*

A Károlyi család az egyik legnagyobb múltú magyar nemzetségből származik, amely Kaplony vagy Kaplyon néven ismert. Családfáját a família a honfoglalás koráig vezette vissza, ám eredetük hiteles forrásokkal csak a 13. század első felétől igazolható. A gens a 14. században több ágra bomlott, a Károlyi név először ebben az évszázadban fordul elő a forrásokban. A 14. századtól mind vagyoni helyzetükben, mind társadalmi pozíciójukban permanens növekedés mutatható ki. A regionális keretektől kilépett, országos befolyással rendelkező középnemesi család Károlyi Mihály 1609-es bárói rangra emelésével került be az arisztokrácia soraiba. A grófi címet Károlyi Sándor szerezte meg 1712-ben. Az uralkodó így jutalmazta a kuruc generális részvételét a Rákóczi-szabadságharc békés lezárásában.¹ Károlyi Sándor örökségét utódai többnyire megbecsülték és tovább gyarapították, minnek következtében a 19. században a Károlyiak számos ággal rendelkező nemzetsége – több százezer holdnyi földet és számos kastélyt birtokolva – a közélet különféle területein jelentős pozíciókat töltött be.²

Tanulmányunkban gróf Károlyi Istvánnak (1845–1907) és családjának szerepvállalását tesszük vizsgálat tárgyává az 1905–1906-os kormányzati válság idején. A kortársak által Károlyi Pista grófként emlegetett főúr nem tartozott a legjelentősebb közszereplők közé, de korának jellegzetes közéleti személyisége volt. Górcső alá vesszük a közte és egyetlen fia, Károlyi György (1871–1954) között

* A tanulmány a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára által létrehozott Károlyi Kutatócsoport kutatási projektjének keretében készült.

¹ A Károlyiak genealógiájához, vezetéknevük keletkezésére vonatkozó hipotézisekhez, folyamatos anyagi gyarapodásukhoz, társadalmi státusuk növekedéséhez, illetve ezek okfejtéséhez lásd *Kovács Ágnes*: Károlyi Sándor ősei. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv XVII. Szerk. Nagy Ferenc – Galambos Sándor – Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza 2006. 479–486.; *Püski Levente*: A Horthy-korszak szürke eminenciása. Károlyi Gyula (1871–1947). Pécs–Bp. 2016. 12–13. A leszármazási rend elkészítéséhez az első forrásgyűjtő és rendszerező munkálatokat a család levéltárosai (Udvarhelyi Ferenc, Talabér László, Waltherr László, Géresi Kálmán, Éble Gábor) végezték el. A levéltárnoki állást Károlyi Antal létesítette 1769-ben. Ehhez részletesebben lásd *Laczlavik György*: Adalék a Károlyi levéltár nagykárolyi történetéhez. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv XVII. i. m. 521–534.; Kiemelten fontosak Éble Gábor – aki hivatalosan 1897 és 1901 között vezette a Károlyi levéltárat, de már 1886-tól komoly munkát végzett az archívumban, és lelkiismeretesen gondozta a rábízott dokumentumokat 1923-ban bekövetkezett haláláig – kutatásainak eredményeit tartalmazó kötetek és tanulmányok. Jelen írásunkhoz felhasznált opuszait lásd *Éble Gábor*: A Nagy-Károlyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével. Bp. 1913.; *Uő*: A Károlyi grófok nagykárolyi várkastélya és pesti palotája. Bp. 1897.

² A Károlyiak birtokközpontja a Szatmár megyei Nagykárolyban volt, ahol 1482-ben Károlyi Lancel László erős kőházat épített. Ezt alakította várrá a 16. század végén Károlyi Mihály (1585–1626).

a nyilvánosság színterein is kifejezésre jutó politikai véleménykülönbség előzményeit, okait, tartalmi elemeit, valamint következményeit, miközben érintjük a család hölgytagjainak a „nemzeti ellenállásba” történő bekapcsolódását is. Vajon mi sarkallta arra Károlyi Györgyöt, hogy apja határozott ellenzéki állásfoglalása ellenére Tisza István miniszterelnök platformjához csatlakozzon? A vizsgált időszak kezdetén a nagykárolyi kastély és a hozzá tartozó uradalom tulajdonosa, Károlyi István³ a Függetlenségi és 48-as Párt, míg fia, Károlyi György – Tisza István egyre zsugorodó táborát erősítve – a Szabadelvű Párt kötelékébe tartozott.

A két Károlyi Szatmár vármegye 1904. december 6-ai közgyűlésén feszült egymásnak, amikor az úgynevezett zsebkendőszavazást követően a lokális politikai vezetés véleményt nyilvánított a kormányfőnek a magyar parlament működőképességét helyreállítani szándékozó házszabály-revizíós akciójáról.⁴

Károlyi István politikai identitása

Tanulmányunknak nem célja Károlyi István politikai karrierjének teljességre törekvő értékelése, de a vizsgálatunk alá vont időszak értelmezéséhez szükségesnek tartjuk, hogy bemutassuk a főúr politikai identitásának, közéleti-politikai stílusának főbb elemeit. Erős nemzeti elkötelezettség jellemezte, ugyanakkor Gábor bátyjának emlékei szerint büszkén emlegette az európai uralkodó dinasztiákhoz fűződő rokonkapcsolatait.⁵ Hazafias érzülete jelentős mértékben táplálkozott a szülői mintákból.⁶ Édesapja, a Széchenyi István szűk baráti köréhez tartozó Károlyi

³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) Károlyi levéltár P 414 Károlyi I. György iratai 165. k. Gróf Károlyi György elhunytá után fölvevett családi tanácskozási jegyzőkönyvek 1877. nov. 18. – 1879. ápr. 30. Károlyi György 1870-ben nagykárolyi és orosházi kerületi uradalmait átadta Gyula fiának. Halálát követően a nagykárolyi kastély és a Szatmár megyei birtokok jelentős része a családi osztozkodások során Károlyi Istváné lett. MNL OL, Károlyi levéltár P 395 Családtaggal kapcsolatos iratok (a továbbiakban: P 395) Lad. IV. No. 31.

⁴ A parlamenti ellenzék obstrukciójának letörését célzó házszabály-revizíó szabályellenes keresztülvitelének (az ún. zsebkendőszavazásnak) és az abból kibontakozó 1905–1906-os kormányválságnak az értékeléséhez elsősorban Dolmányos István, Hanák Péter és Pölöskei Ferenc kutatási eredményeit kell megemlíteni. Nem célunk a téma historiográfiai elemzését adni, ezért a tucatnyi monográfiából és tanulmányból csupán lásd Pölöskei frissebb munkáit: *Pölöskei Ferenc: A magyar parlamentarizmus a századfordulón*. Bp. 2001. 136–152.; *Uő: A Szabadelvű Párt fényei és árnyai (1875–1906)*. Bp. 2010. 183–200. Pesti Sándor monográfiája a parlamenti házszabályok fejlődését vizsgálva arra hívja fel a figyelmet, hogy Tisza István módosítási javaslatát provizórikusnak szánta. Lásd *Pesti Sándor: Az újkori magyar parlament*. Bp. 2002. 112–132.

⁵ Károlyi Gábor visszaemlékezéseit párttársa és barátja vetette papírra. Lásd *Étvös Károly: Gróf Károlyi Gábor följegyzései I*. Bp. 1902. 115.

⁶ Károlyi István 1845-ben született Károlyi György és Zichy Karolina ötödik gyermekeként. Az országgyűlési almanachok február 2-ai dátumot jelölnek meg, a családi archívumban fellelhető keresztlevélben és Éble Gábor munkájában február 3-a szerepel születési dátumként. MNL OL P 395 I.–IV.–27. a; *Éble G.: A Nagy-Károlyi i. m.* 80.

György (1802–1877) támogatta a liberális reformellenzék minden olyan kezdeményezését, amely a fejlett európai országokhoz való felzárkózás lehetőségét hordozta magában. Csak a békés úton, fokozatosan megvalósuló haladás alternatívája volt elfogadható számára. Temperamentumos felesége, a reformkorban aktív közéleti szerepet játszó Zichy Karolina viszont eljutott a Kossuth Lajos szellemiségével való azonosulásig. Pesti szalonját a reformeszmék népszerűsítésének szolgálatába állította, az egykorú titkosrendőrségi jelentések szerint a pozsonyi országgyűlések karzatán ő adott jelt az ellenzéki követek melletti rokonszenv-nyilvánításra. Széchenyi István naplóbejegyzéseiben sűrűn szerepel a főúri társasági életben a nemzeti szellem terjesztését szívügyének tekintő Karolina grófnő. „K.[árolyi] Caroline és Rosty magyar táncot járnak”⁷ – kapunk betekintést Széchenyitől az 1841. február 3-ai kaszinóbál eseményeibe. Károlyiné sikeres akciójáról tanúskodik az 1841. február 13-ai bejegyzés: „Bál a Kaszinóban. Magyar táncot lejtett csaknem mindenki.”⁸ A Batthyány Lajos és Kossuth Lajos nevével fémjelvezhető védegyeleti mozgalom is élvezte Károlyiné támogatását. Hozzá és testvéréhez, Batthyány Lajosné Zichy Antóniához írta Petőfi Sándor 1844-ben a *Batthyányi és Károlyi grófnék* című versét.⁹ Batthyány Lajos és sógornője között rendkívül bensőséges kapcsolat alakult ki.¹⁰ Károlyi Mihály így írt erről: „Mondják, hogy a nagyanyám ebbe a tündöklő megjelenésű férfibá, ebbe a nagy mangeur des coeurs-be [szívfaló, szívrabló] szerelmes volt. A gyűlölet, amelyet Batthyány gyilkosával, Ferenc Józseffel szemben érzett, mindenesetre szenvedélyes színezetű volt.”¹¹ Zichy Karolina élete végéig nem tudta megbocsátani Ferenc Józsefnek sógora kivégeztetését és a szabadságharc leverése utáni intézkedéseket.¹² Véleményének hangot is adott, ami igencsak kiélezte

⁷ Széchenyi István. Napló. Szerk. Viszota Gyula – Károlyi Árpád. Bp. 1978. 933.

⁸ Uo. 935.

⁹ *Eötvös K.: Gróf Károlyi Gábor i. m. 60.; Károlyi Mihály: Egy egész világ ellen.* Bp. 1965. 13.

¹⁰ Velkey Ferenc Széchenyi István és Batthyány Lajos kapcsolatának alakulását nagyító alá véve vizsgálta a Batthyány-szakirodalomban sokáig elhallgatott intim viszonyt, amit a modernebb Batthyány-kutatások egyértelműen igazoltak. Arra a megállapításra jutott, hogy Zichy Karolina és sógora között a szerelmi-szeretői viszony 1846 és 1848 között dokumentálható, ám azt megelőzően is tartott. (Feltételezhetően már 1841-ben is fennállt.) Lásd *Velkey Ferenc: „Este társaság hozzánk. Batthyányival sokat beszélünk.” Széchenyi és Batthyány közös-közélete társas- és magánszíntereken.* In: *Aetas* 24. (2009) 1. sz. 83–93. Nagy a valószínűsége tehát annak, hogy Károlyi István biológiai apja Batthyány Lajos volt. Annyi azonban bizonyos, hogy Károlyi György fiaként nevelte Istvánt.

¹¹ *Károlyi M.: Egy egész világ i. m. 14.*

¹² A Károlyiak pesti palotája először Jelačić, majd Haynau főhadiszállásaként funkcionált. Haynau a csurgói kastélyt jelölte ki a család tartózkodási helyéül. A haza védelmére huszárezredet kiállító Károlyi Istvánt (1797–1881) 1849 áprilisában letartóztatták. Kétévi börtönre, valamint pénzbüntetésre ítélték, de 1850 júliusában kiszabadult. Testvérét, Györgyöt (1802–1877) 1849 augusztusában tartóztatták le, de mivel nem sikerült semmilyen főbenjáró bűnt rábizonyítani, „csak” egy évi tiszta jövedelmének megfelelő, 150 ezer ezüstofforintnyi pénzbüntetést róttak ki rá. *Fazekas Rózsa: Károlyi György fiainak közép- és felsőfokú tanulmányai.* In: *A személyes történelem forrásai.* Szerk. Galambos Sándor – Kujbuné Mecsei Éva. Nyíregyháza 2014. 37.

viszonyát a hatóságokkal. Unokája szerint „az osztrák városparancsnok [...] megizente neki, hogy nyilvánosan megvesszőzteti, ha nem hagy föl a megszálló katonaságot provokáló agitációjával”.¹³

1850 márciusában Károlyi Györgyné elhagyta az országot, így a család szétszakadt. Házi orvosuk vitte utána Marienbadba két legkisebb gyermekét: az ötesztendő Istvánt és a hároméves Pálmát. Mivel azonban mozgásában itt is korlátozták, először német területre, majd Svájcba költözött. 1855-től néhány évig a Habsburg-fennhatóság alatt álló Velencében tartózkodott, mert az osztrák rendőrhatalóság csak abban az esetben járult hozzá legidősebb fiának bonni egyetemi tanulmányaihoz, ha Károlyiné a birodalom területére, Velencébe teszi át székhelyét.¹⁴ 1859-től 1862-ig Genovában élt, majd ismét Genfben, az 1880-as években történt hazatelepüléséig.

Károlyi György – feleségével ellentétben – igyekezett kapcsolatát rendezni az uralkodóval. Sikerének bizonyítéka, hogy 1860-ban koronaórré, 1872-ben magyar főudvarmesterré nevezték ki, 1873-ban pedig a kamarási méltóságot is elnyerte.¹⁵

István gróftól nyolcéves korában, 1853-ban hazahozták Magyarországra, hogy tanulmányait magyar légkörben, magyar szokások szerint végezze.¹⁶ Neveltetéséről kevés információ áll rendelkezésünkre. Fazekas Rózsa kutatásai-
ból tudjuk, hogy az édesapa mind a négy fia számára igyekezett olyan lehetőségeket biztosítani, hogy alapos, rendszerezett tudást szerezhessenek. Károlyi Gábor visszaemlékezései szerint erkölcsi nevelésük az osztrákgyűlöleten és a mély vallásosság mellőzésén alapult. „Az osztrákot gyűlölni, a papot komolyan nem venni, a vallásba el nem merülni, a keresztet nem nyaldosni, az álnokságot és színlelést kerülni s mindig, mindenben igazat mondani: ide edződött ki fiatalkori erkölcsünk”¹⁷ – fogalmazott kissé sarkítva az élete alkonyára megkeseredett gróf, akiben – unokaöccse, Károlyi Mihály szerint – Zichy Karolina „forradalmi szabadgondolkodása [...] maró szarkazmussá keseredett, amely sem vallást, sem hagyományt, sem tekintélyt nem kímélt”.¹⁸ A Károlyiak gyermeknevelési elvei közé tartozott a „keresztény vallásos érzés” kialakítása, ami Károlyi György végrendeletében is megjelent.¹⁹ A grófi család gyerekei tehát vallásos nevelésben részesültek, édesanyjuk csupán azt kívánta elkerülni, hogy bigott katolikusokká

¹³ *Károlyi M.*: Egy egész világ i. m. 17.

¹⁴ *Fazekas R.*: Károlyi György fiainak i. m. 44.

¹⁵ MNL OL P 395-IV-11/1.

¹⁶ A Károlyi grófok a nyári szünidőben látogatták meg édesanyjukat és a vele nevelkedő Pálma húgukat. A család speciális helyzetéből adódóan minden évben lehetőségük nyílt külföldi élmények, tapasztalatok szerzésére.

¹⁷ *Eötvös K.*: Gróf Károlyi Gábor i. m. 72.

¹⁸ *Károlyi M.*: Egy egész világ i. m. 13.

¹⁹ MNL OL, Károlyi levéltár P 416 Károlyi Gyula iratai (a továbbiakban: P 416) I.-I. No. 68.

váljanak. Károlyi István is ebben a szellemben nevelte fiát és leányát. Távolságot tartott a 19. század végén megjelenő és bizonyos főúri családok támogatását élvező politikai katolicizmustól, de ez nem jelentett teljes elhatárolódást.

Károlyi István a 19. századi magyar politikai elit főváros-centrikusságának megfelelően először a pesti Piarista Gimnázium bejegyzett magántanulója volt, majd a középiskola rendes diákjává vált. Tanulmányi eredménye az évek előre haladtával romló tendenciát mutatott. 1862-ben érettségizett, majd 1863-tól 1865-ig az egri Érseki Líceum magántanulójaként szerzett jogi végzettséget.²⁰ 1865-ben anyja firenzei bérelt villájában működtetett szalonjában érintkezésbe lépett az emigráció tagjaival, hiszen Károlyiné a magyar szabadságharc leverését követően is megőrizte rajongását a függetlenségi eszmék iránt. „Vendégszerető házát mindig nyitva tartotta ama férfiak előtt, kik Viktor Emánuel vagy Garibaldi, vagy Kossuth Lajos nevében és megbízásából készítették elő a történelmi eseményeket”²¹ – emlékezett vissza Károlyi Gábor. Sőt anyagilag is támogatta a Kossuth-emigráció tevékenységét.

Károlyi grófné rendkívül tisztelte Kossuthot, de az emigráció vezetői közül valójában Komárom várának szabadságharcos védője, a „turini remetével” konfliktusos viszonyban lévő Klapka György állt hozzá a legközelebb. A kalandos vállalkozásokban örömet lelő Károlyi István és Tibor először az olasz egységért küzdő Giuseppe Garibaldi táborkarához akart csatlakozni, de 1866-ban anyjuk tudtával és feltételes beleegyezésével²² beléptek a Klapka-légióba, és a tábornok segédtsíjtjei lettek.²³ Az 1866. június 14-én kitört porosz–osztrák háború ugyanis megcsillantotta a magyar szabadság reményét, ám Otto von Bismarck a magyar légióknak csak riogató szerepet osztott, így a szuverén Magyarországért harcolni indulóknak ismét bele kellett törődniük a nagyhatalmi érdekek érvényesülésébe.²⁴ A nagy sármőr hírében álló Károlyi István ezt követően Párizsban élt 1867-es hazatéréséig. A kitűnő szónoki tehetséggel megáldott gróf, akinek jó érzéke volt a propagandához is, mind az 1905-ös, mind az 1906-os országgyűlési képviselő-választások küzdelmeiben felhasználta családja 1848–49-es múltját, de saját „szabadságharcos epizódját” is kampányelemként alkalmazta.

²⁰ MNL OL P 395 Lad. IV. No. 6. Gróf Károlyi István iskolai gymnasiumi bizonyítványai, joglyceumi bizonyítványai.

²¹ *Eötvös K.*: Gróf Károlyi Gábor i. m. 167.

²² Károlyi Gábor a feltételeket nem részletezte. *Eötvös K.*: Gróf Károlyi Gábor i. m. 176.

²³ Gábor gróf szerint Kossuth Lajos nem nézte jó szemmel a Károlyi fiúk Klapkával való barátkozását. Az emigráció Kossuth körül csoportosuló irányzata és a forradalmi Komité (Klapka, Türr, Komáromy, gróf Csáky Tivadar) a porosz–osztrák háború megindulásakor Kossuth kezében egyesült, de a gyors bekekötés miatt eredménnyel nem járt. *Eötvös K.*: Gróf Károlyi Gábor i. m. 171.

²⁴ Károlyi István Klapka-légióbeli szerepvállalásához részletesebben lásd *Zsoldos Ildikó*: Az 1905–1906-os „nemzeti ellenállás” Szatmár vármegyében. A szatmári törvényhatóság a Fejérváry–kormány ellen. In: A debreceni Déry Múzeum Évkönyve 2011/2012. Szerk. Magyar Márta. Debrecen 2012. 173.

Károlyi Istvánnak a dinasztiahoz fűződő viszonya kapcsán említést érdemel Rudolf trónörökösrel ápolta barátsága. Justh Zsigmond a naplójában mulatótársaként emlegette őket. A főúri körökben is alapos szociológiai és lélektani megfigyeléseket tevő Justh szerint Rudolf kapcsolati hálójában kétféle embertípus kapott fő szerepet: egyrészt a „gondolkozók”²⁵, másrészt a „Károlyi Pisták”. A „Károlyi Pisták” kategóriájába sorolta azokat, akikkel „dorbézolva el akarta felejteni, hogy él”.²⁶ 1884 őszén, amikor a trónörökös feleségével együtt három napig vendégeskedett barátja nagykárolyi kastélyában, a hazai országos sajtóorgánumok is beszámoltak a magas rangú látogató tiszteletére rendezett hajtóvadásatról.²⁷ A közös vadászatok ezt követően is alkalmat biztosítottak kapcsolatuk ápolására. Igaza lehet Justh Zsigmondnak abban, hogy a Károlyi István és Habsburg Rudolf főherceg közötti kapcsolat csupán a kellemes időtöltésen alapult, hiszen politikai nézeteik, gondolkodásmódjuk között jelentős eltérések mutathatóak ki. A főherceg nehezményezte a magyar politikai elit permanens harcát állami jogainak kiszélesítéséért, sőt Magyarország etnikai összetétele miatt már 1878-ban a dualista birodalomszerkezet megszüntetését tartotta kívánatosnak. Kritikusan szemlélte a magyar vezető réteg nemzetiségi politikáját, és megvetette a közéletben meghatározó súllyal bíró arisztokrácia mentalitását. A magyarországi politikai csoportok közül leginkább (ha nem is teljes mértékben) Tisza Kálmán irányvonalával szimpatizált.²⁸ Az agrárius Károlyi István²⁹ viszont határozottan Tisza-ellenes álláspontot képviselt.³⁰

Kérdés persze, hogy vajon a csak titokban politizáló és publikáló trónörökös őszintén megosztotta-e Károlyival véleményét, vagy a szórakozáson túl az együtt töltött idő csupán információszerzésre szolgált? Julius Szepshez, a *Neues Wiener Tagblatt* című liberális lap szerkesztőjéhez írt leveleiben többször hivatkozott magyarországi tapasztalataira, benyomásaira, értesüléseire.³¹ A nyilvánosság különböző színterein témául szolgáló barátságából Károlyi gróf kétségkívül profitált. A hallgatóságára nagy hatást gyakorló szónoklataiban annak ellenére

²⁵ A trónörökösökről a történetírás sokáig meglehetősen egysíkú képet rajzolt, nem domborította ki azt a publicisztikai tevékenységet, melyet Rudolf 1881-től kezdődően kifejtett.

²⁶ Justh Zsigmond naplója. S. a. r., bev., jegyz. Halász Gábor. Bp. É. n. 309. (1889. március 19–20-ai bejegyzés)

²⁷ *Éble G.*: A Nagy-Károlyi i. m. 65–69.; Magyarország vármegyei és városai. Szatmár vármegye/Szatmárnémeti szabad királyi város. Szerk. Borovszky Samu. Bp. É. n. [1908.] 545–546.

²⁸ *Brigitte Hamann*: Rudolf. A trónörökös és a lázadó. Bp. 1990. 289–292.

²⁹ Károlyi István jószágigazgatója, a mezőgazdasági kérdésekben szaktekintélynek számító Hegedüs József (1839–1904) által képviseltette magát az agrárius mozgalomban. A gróf a szakmai munkában nem vett részt, szakpolitikai kérdésekkel – feltételezhetően hiányos felkészültsége miatt – nem foglalkozott. Reprezentatív alkalmakkor azonban kimutatható jelenléte. Például azon az 1894 decemberében rendezett lakomán, amelyet sógora, Dessewffy Aurél tiszteletére rendeztek, hogy megünnepeljék az OMGE korábbi vezetésének visszaállítását. Lásd *Köztelek*, 1894. december 12. 1793.

³⁰ Mind Tisza Kálmán, mind Tisza István politikai elképzeléseivel szemben kimutatta ellenérzését.

³¹ *Hamann, B.*: Rudolf i. m. 142.

emlegette tragikus körülmények között elhunyt vadásztársát, hogy élete végén súlyosan kompromittálta őt az 1889-es véderőtörvény-javaslat általános vitája során elhangzott képviselőházi szűzbeszédében. A magát akkor politikailag párton kívülként meghatározó Károlyi István első képviselőházi felszólalásában Tisza Kálmán-ellenes tónusban nyilvánult meg, és az alkotmánybiztosítékok fontosságát hangsúlyozva, nemzeti jellegű követeléseket támasztva, Apponyi Albert határozati javaslatához csatlakozott – kínos helyzetbe hozva ezzel az osztrák birodalomfélben a haderőfejlesztést támogató Rudolf trónörökös. Hoyos gróf³² emlékiratából tudható, hogy Károlyi István a parlamenti vita kapcsán több alkalommal táviratozott a főhercegnek, aki Bécsbe kérette. Károlyi azonban már nem találta életben a súlyos idegrendszeri problémákkal küzdő Rudolfot, aki a témát kutató történészek többségének véleménye szerint nagy valószínűséggel öngyilkos lett, de a rendelkezésre álló források alapján ez teljes bizonyossággal nem jelenthető ki.³³ A fejlett kritikai érzékkel rendelkező, fiatalon tüdőbajban elhunyt Justh Zsigmond így fogalmazta meg a többszörös rokonházasságból adódott vérferőtözés következményét: „Én azt hiszem, már így is született – a Wittelsbach vér, Európa legfinomultabb s legromlottabb fajtája.”³⁴

Az arisztokrata szalonokba bejáratos Justh arról is írt naplójában, hogy a mayerlingi tragédia előtt egy héttel a trónörökös elküldte arcképét Károlyi Istvánnak egy búcsúlevél stílusára hasonlító üzenetváltás kíséretében. Információi szerint Károlynak tudomása volt arról, hogy Rudolf régóta foglalkozott az öngyilkosság gondolatával. Ennek motivációit illetően számos lehetséges indok merült fel, köztük a Károlyi István által neki okozott csalódás is, de perdöntő bizonyíték egyik verzió alátámasztására sincs. Károlyi magatartása minden bizonnyal gyarapította a konfliktushelyzetek kezelésére egyre alkalmatlanabb trónörökös kudarcainak számát, de a tragédia okaként semmiképpen sem jelölhető meg. Ennek ellenére Ferenc József annyira neheztelt Károlyi Istvánra, hogy (egy hónapon belül) háromszori audienciakérés után

³² Josef Hoyos-Sprinzenstein Rudolf trónörökös vadásztársa volt, aki a tragédia bekövetkeztekor Mayerlingben tartózkodott. Ő vitte a halálhírt a Hofburgba.

³³ Természetesen a tragédia bekövetkezése után többféle összeesküvés-elmélet született: az egyik szerint Ferenc József tetette el láb alól fiát, egy másik a Monarchia külpolitikai kurzusváltásától rettegő Otto von Bismarckot vádolta meg, de az a verzió is közszájon forgott, hogy a házassága után is kicsapongó életvitelt folytató Rudolf egy féltékeny férj bosszújának esett áldozatul. A téma szakirodalmának értékeléséhez lásd *Hamann, B.*: Rudolf i. m. 487–515.

³⁴ Justh Zsigmond naplója. i. m. 361. (1889. április 28-ai bejegyzés); Brigitte Hamann a belterjes házasságok negatív következményeit boncolgatva megjegyezte, hogy mind a Habsburg-, mind a Wittelsbach-ágban több elmezavart, epilepsiát vagy „különcséget” tartottak számon. Hamann munkájának magyar kiadásában a szerkesztő felhívja a figyelmet arra, hogy „a bajor királyi családban II. Lajos élete végén elmebetegséggel határos különcségekben szenvedett, öccse és utóda, Ottó pedig dühöngő örült volt. A baj azonban a két fiú anyjával, Mária porosz királyi hercegnővel került a családba. Ezt tehát nem lehet korábbi időkre visszavetíteni, még kevésbé az ilyen esetektől mindvégig ment bajorországi hercegi ágat felelőssé tenni mindezek miatt”. *Hamann, B.*: Rudolf i. m. 28–29., 525.

sem volt hajlandó fogadni.³⁵ Az audienciakérések ténye arra enged következtetni, hogy a nagykárolyi uradalom tulajdonosa kétgyermekes családapaként normalizált nexusra törekedett az uralkodóval. Ebbéli igyekezete sikeresnek nevezhető, hiszen 1892-ben a Ferenc József magyar királlyá koronázásának negyedszázados évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen bandériumgenerálisként vezette a díszlovasságot. Ez a jelenet volt a jubileumi ceremónia leglátványosabb eleme.³⁶

A Károlyira oly jellemző mágnási öntudat kifejeződéseként értékelhető az első képviselőházi ciklusának idején történt eset, amikor arisztokratikus göggel utasította vissza egyik polgári identitású, lapszerkesztőként tevékenykedő képviselőtársának, Grecsák Károlynak a tegeződését, felrúgva ezzel a népképviseleti országgyűlésben többek mellett Deák Ferenc, Kossuth Lajos által bevezetett szokást.³⁷

A főúri (és úri) ethosz egyik látványos ismertetőjeleként értelmezhető párbajt Károlyi István annak ellenére alkalmazta becsületbeli ügyeinek rendezésére, hogy nagyapja, Károlyi József (1786–1803) 35 évesen egy duellum során szerzett sebesülés következtében vesztette életét, hat kiskorú gyermeket hagyva maga után.³⁸ Pista gróf párbajai közül legnevezetesebbé – tragikus kimenetele miatt – az 1880. május 24-én Zichy-Ferrais Viktor gróffal vívott duellum vált. A szintén nagy „Don Juan” hírében álló Zichy tetemes adósságainak felhalmozása után olyan kétes üzletekbe bonyolódott, melyek szépen jövedelmeztek számára, de aláásták jó hírét. A többszörös korrupcióval megvádolt Zichy tisztességtelen üzelmekre Asbóth János országgyűlési képviselő bizonyítékokkal is szolgált. Az országos közvélemény egyöntetűen elítélte a gróft, még politikai elvarátai is elfordultak tőle. A botrány kirobbanásakor megkapta felmentését a belügyi államtitkári pozícióból, majd lemondott képviselői állásáról és kilépett a budapesti Jockey Clubból. Károlyi István mozgalmat indított a Nemzeti Kaszinóban Zichy-Ferrais Viktor kizárásáért. Erre 1879. december 28-án (26 igen, 7 nem szavazattal) sor is került. Károlyi először nem reagált Zichy provokációira, mert kétes ügyletei miatt nem tartotta méltónak a párbajra. Amikor azonban Zichy szervezkedésbe kezdett Károlynak az osztrák Jockey Clubból való kizáratásáért, mégis hajlandónak mutatkozott a pisztolypárbajra. Súlyos feltételekben állapodtak meg a felek megbízottai: három golyóváltással először 15, másodszer 10, harmadszor pedig 5 lépés távolságról. Zichyt híres céllövő ellenfele a második golyóváltásnál sebesítette meg halálosan.³⁹

³⁵ Justh Zsigmond naplója. i. m. 361. (1889. április 28-ai bejegyzés).

³⁶ Pesti Hírlap, 1892. június 7. 1–3.

³⁷ Pesti Hírlap, 1888. október 3. 6.

³⁸ *Buda Attila*: Gróf Károlyi István élete. Újpest 1997. 76.

³⁹ Clair Vilmos párbajgyűjteményében részletekbe nem bocsátkozott. Magyar párbaj. Szerk. Ságvári György. Bp. 2002. 282–284. Mivel ez a becsületbeli ügy a mágnások üzenetváltásainak témájával is

Károlyi István politikai identitásának egyik meghatározó eleme a nemzetiségi kérdésben elfoglalt erősen nacionalista álláspontja. A dualizmus kori politikai elit döntő többségéhez hasonlóan az egy politikai nemzet elvét tette magáévá, és következetesen csak a nemzetiségi lakosság elmagyarosodása jelentett számára elfogadható opciót. Ezért lépett fel kezdeményezőként a nagykárolyi uradalmát magába foglaló Szatmár vármegyében egy magyarosító közművelődési egyesület, a Széchenyi Társulat megalapítása érdekében.⁴⁰ A Széchenyi Társulat természetesen kapcsolatban állt az ország többi, magyarosítást célul kitűző kultúregyesületével, így a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesülettel is, mely 1893-ban Károlyi Istvánt választotta elnökévé.

Károlyi István érdekérvényesítésének legmeghatározóbb színtereként talán a Nemzeti Kaszinó jelölhető meg. Az a magas presztízsű, szinte kizárólag arisztokratákat tömörítő társaskör, melynek megálmódói és megteremtői között találjuk nagy tekintélyű édesapját. Károlyi Györgyöt elsőként 1841-ben választották be a vezetőségbe. 1842-ben és 1843-ban szintén bizalmat szavaztak neki. 1852-től 1877-ben bekövetkezett haláláig minden évben bekerült a háromfős igazgatóságba.⁴¹

1878-ban Károlyi István tulajdonképpen „átvette” György gróf helyét, és 1894-ig minden esztendőben beválasztották a nívós társaskör irányító szervébe. Arisztokrata körökben véleményformáló tényezőnek tekinthető elsősorban vagyoni helyzete, érdekérvényesítő képessége, továbbá karizmatikus személyisége miatt. Apjával ellentétben ő jó szónok volt, igazi vezéregyéniség, bár nyilvános beszédei alapján azt valószínűsíthetjük, hogy komoly szakpolitikai kérdések fejtegetésébe – nem teljesen kielégítő felkészültsége miatt – nem bocsátkozott. A dualizmus korának egyik vezető sajtóorgánuma, a *Pesti Hírlap* a magyar anyagi függetlenség és gavalléria szimbólumaként tekintett a népszerűség-kereső magatartásformáktól nem idegenkedő Károlyi grófra, aki „egy közbeszólással is nagyobb hatást ér el, mint más a nagyszabású beszédekkel”.⁴²

szolgált, Vécsey László is írt róla nővéreinek. A báró információi szerint „a tavaly nyáron oly sok port felverő” Zichyt haslövés érte, amibe negyednapra halt bele. Lásd A szatmári Vécseyek a 19–20. században. Szerk. Zsoldos Ildikó. Nyíregyháza 2011. 93–94.

⁴⁰ Az 1900-as népszámlálás adatai szerint Szatmár vármegye 340 689 fős összlakosságának (Szatmárnémetivel együtt 367 570 fő) 61,62%-a vallotta magát magyarnak, 34,59%-a románnak. Szatmárnémeti törvényhatósági joggal rendelkező várossal együtt ez az arány 63,94%-os magyar és 32,31%-os román lakosságra módosult. Lásd Magyar statisztikai közlemények 1. kötet. A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. A népesség általános leírása községenként. Bp. 1902. 310–321. A vármegye lakosságának 3,75%-a német, szlovák, rutén, horvát, cigány, cseh-morva, lengyel, olasz, angol és vend anyanyelvű volt.

⁴¹ Az első évben, 1827-ben egy 11 tagú bizottság állt a Nemzeti Kaszinó élén, a későbbiekben pedig háromtagú igazgatóság irányította. A Nemzeti Casino Évkönyve 1927. Bp. 1928. 79–85.

⁴² Pesti Hírlap, 1893. március 9. 2.

Két Károlyi – két platform

Károlyi István az 1905-ös választási kampányban szisztematikusan hangsúlyozta, hogy ő Apponyi Albert magatartását követve csatlakozott a Függetlenségi és 48-as Párthoz. Ennek ellenére nem jelenthetjük ki, hogy Károlyi következetesen azonosult volna Apponyi nézetével, hiszen csak a századelőtől találjuk őket nyíltan egy politikai platformon. A Nemzeti Párt 1904-es újjászervezésekor határozottan állást foglalt Apponyi mellett.⁴³ 1887-ben párton kívüli politikusként szerzett mandátumot, az 1892-es választáson – Tibor testvéréhez hasonlóan – a kormánypárt színeiben szállt ringbe a nagykárolyi képviselőségért. 1894-ben azonban kilépett a Szabadelvű Pártból.⁴⁴ A csalásai és erőszakba torkolló eseményei miatt hírhedtté vált 1896-os országgyűlési képviselő-választáskor ismét párton kívülként került be a képviselőházba a nagykárolyi kerület választópolgárainak bizalmából. Ennek ellenére a Nemzeti Párt vezetőjének az agrárius vezérhez, gróf Károlyi Sándorhoz intézett leveléből az derül ki, hogy a nagykárolyi uradalom birtokosa képviselői tiszteletdíját Apponyi pártformációjának működtetésére ajánlotta fel. „Téged, Lászlót és Pistát, valamint Wenckheim és Zichy Jenő barátainkat arra kérünk, hogy képviselői illetményeiteket – úgy mint eddig – erre a célra áldozzátok”⁴⁵ – fogalmazta meg óhaját Apponyi egy 1892-es kampányidőszakból fennmaradt hitel törlesztésén fáradozva.⁴⁶

Károlyi István ellenzékiiségének legfőbb motívumát a századfordulótól kezdődően Tisza István-ellenessége jelentette, de az 1901-es képviselő-választáson nem indult. Vélelmezhetően betegsége miatt, ugyanis gyomorrákban szenvedett.

⁴³ Apponyi Albert a Széll-kormány idején belépett a kormánypártba, de Tisza István miniszterelnöki kinevezésekor a volt Nemzeti pártiak egy részével távozott a Szabadelvű Pártból. Dolmányos István kutatásai rámutattak, hogy az Apponyival tartó csoport létszáma folyamatosan változott. 1903 végén például az agráriusok többsége Károlyi Sándor véleményét magáévá téve nem követte Apponyi Albertet, aki csak néhány hónappal később jutott el a pártalakításig. *Dolmányos István: A magyar parlamenti ellenzék történetéből (1901–1904)*. Bp. 1963. 281–283.; *Magyarországi pártprogramok 1867–1919*. Szerk. Mérei Gyula – Pölöskei Ferenc. Bp. 2003. 185–188.

⁴⁴ Az 1890-es évek első felében zajló, a konzervativizmus-liberalizmus választóvonalává váló egyházpolitikai vitákban Károlyi István kiállt a kötelező polgári házasság bevezetése mellett. Álláspontjának kialakításában talán szerepet játszott fia rangon aluli házasságkötése, melyet a későbbiekben tárgyalunk. A többi törvényjavaslatot azonban elutasította.

⁴⁵ Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz. Bp., 1897. okt. 25. In: Apponyi Albert válogatott levelezése. Szerk. Anka László. Bp. 2016. 207.; Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz. Bp., 1897. okt. 25.

⁴⁶ Az 1887-es választás után Apponyi Albert Desseffy Aurélhoz, Károlyi István sógorához írt levelében felsorolta azokat az arisztokratákat, akiket akkor megbízható elvbarátainak tartott: „Te, Károlyi Sándor, Wenckheim Frigyes, Zselénszky Róbert, Sztáray Antal, egy pár erdélyi – első helyen Bánffy György gróf – a kik mélyen éreztek és következetesen lelkesültek egy általános politikai célért.” Apponyi Albert levele Desseffy Aurél grófhhoz. Ems, 1887. júl. 30. In: Apponyi Albert válogatott i. m. 124–125.; Károlyi István nem volt köztük.

Így az 1905–1906-os kormányzati krízist eredményező – már említett – 1904. november 18-ai zsebkendőszavazáskor nem volt tagja a képviselőháznak. A nagykárolyi választókerületet ekkor fia, a pártonkívüliként mandátumot szerzett, de egyre erőteljesebben a Szabadelvű Párthoz kötődő Károlyi György képviselte.

A világlátott Károlyi István 1869 szeptemberében vette feleségül zombolyai és janovai Csekonics Margitot.⁴⁷ Házasságukból két gyermek született: 1871-ben György és 1872-ben Melinda. György gróf nem váltotta be szülei hozzá fűzött reményeit. Sok gondot okozó ifjú volt, a család fekete báránya, akárcsak nagybátyja, Károlyi Gábor.⁴⁸ 1891-ben azzal irányította magára az ország figyelmét, hogy Amerikába szökött rangon aluli választottjával, a budai színikör, majd a Népszínház egyik soubrette-dívájával, Frank Boriskával. 1891. február 2-án házasodtak össze a kaliforniai Oaklandban.⁴⁹ Károlyi István fia után utazott az amerikai kontinensre, de detektívek segítségét igénybe véve sem sikerült kapcsolatba kerülnie a fiatal párral.⁵⁰ Az ifjú ara ellen polgári származásán túl izraelita vallása is kifogásként merült fel. A katolikus arisztokrata család társadalmi és kulturális előítéletén túlmenően jogi akadály is nehezítette a szerelmespár helyzetét, hiszen zsidó és keresztény vallású személy között a vegyesházasság az 1894. évi XXXI. tc. meghozatala előtt Magyarországon kivitelezhetetlen volt.

A házaspár 1893-ban hazatért, kapcsolatuk azonban megromlott, és válással végződött. A sajtó már 1903-ban arról cikkezett, hogy az exfeleség pert indított Károlyi György ellen, mert az nem fizetett részére gyermek- és asszonytartást, de a követelés a gróf vagyontalanságából adódóan behajthatatlan volt. Az egykori primadonna a számára megítélt 12 000 koronához Károlyi 24 000 koronát kitevő – szülei által folyósított – életjáradékából szeretett volna hozzájutni. Mivel Károlyi Istvánék a letiltást figyelmen kívül hagyták, Frank Boriska őket

⁴⁷ *Éble G.*: A Nagy-Károlyi i. m. (Leszármazási tábla); MNL OL P 395 VIII. No. 6/1. Nagykárolyi Károlyi István gróf és zombolyai és janovai Csekonics Margit grófnő házassági szerződése, Pest 1869. Szent Mihály hava 26-án

⁴⁸ A jelentős adósságokat felhalmozó, az 1870-es évek közepén a londoni adósok börtönét is megjárt Károlyi Gábor (1841–1895) 1869-ben titokban mésalliance-ot kötött Párizsban a polgári származású, vagyontalan, komáromi születésű Major Amáliával. Családjá nem bocsátotta meg neki – ahogyan ő fogalmazott – „házi boldogságát”, feleségével nem érintkeztek. Édesapja kitagadta, és csak a köteles részre szorította. Azonban amikor anyagilag nehéz helyzetbe került, kérésére édesanyja segítségére sietett. 1883. február 22-én 27 670 forint 90 krajcárt, 1894. március 6-án 80 000 forintot juttatott vagyonából Gábor grófnak „örökreszülteményként”. MNL OL, Károlyi levéltár P 416 Károlyi Gyula Lad. 203 No. 87. Károlyi Györgyné Zichy Karolina végrendelete és hagyatéki ügye 1896–1903.; Károlyi Gábor 1887-től haláláig függetlenségi párti képviselőként – annak szélsőbal irányzatát erősítve – tagja volt a képviselőháznak. Gudenus János József genealógiai munkájában Károlyi Gábort nem említi. Lásd *Gudenus János József*: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája II. Bp. 1993. 34–40.

⁴⁹ A házasságból két leány született. 1891-ben Oaklandban Melinda (aki 1894-ben elhalálozott) és az USA-ból történt hazaköltözésük után 1894-ben Budapesten Georgina. Lásd *Éble G.* A Nagy-Károlyi i. m. (Leszármazási tábla).

⁵⁰ Pesti Hirlap, 1891. május 9. 6.

is beperelte. Lapinformációk szerint a bírósági tárgyaláson a grófi pár a fiuknak juttatott pénzbeli segílyt alkalmi ajándék jelleggel bírónak titulálta, s így megakadályozta a felperesi törekvést a behajtásra.⁵¹ 1904-től azonban Károlyi György új bevételi forrásra tett szert. Politikai pályára állva képviselői tiszteletdíj illette meg, mely azonban csak részben fedezte a volt feleségének fizetendő összeget. Mivel a gróft felháborították a magánéletét feszegető újságcikkek, előfordult, hogy a törvényi tiltás ellenére sűrűn alkalmazott párbaj útján vett elégtételt az őt ért becsületsértésért.⁵²

Károlyi György 1904-ben kezdett politikai karrierbe. Nagykárolyban azért került sor időközi képviselő-választásra, mert az 1901-ben megválasztott kormánypárti honatya, Domahidy Elemér főispáni megbízást kapott.⁵³ Károlyi István ekkor még nem állta útját fia ambícióinak. A függetlenségi párti lokális ellenzék azonban elvárásaként fogalmazta meg, hogy a jelölt párton kívülként induljon. Ezt a feltételt az ifjú gróf ugyan teljesítette, de 1904. január 3-ai programbeszéde Tisza István és kormánya iránti szimpátiájáról árulkodik.⁵⁴ Ezért állított mégis jelöltet a nagykárolyi választókerület Függetlenségi és 48-as Pártja dr. Varságh Zoltán budapesti hírlapíró és gyógyszerész személyében.

Károlyi György programbeszédének kiemelt részét képezte a székhelykérdés. Családja „ösi fészke”, Nagykároly pozíciónövelését tűzte ki célként, ezáltal tartva Szatmár vármegye székhelyét a Károlyiak birtokközpontjában. A „hosszú 19. század” folyamán ugyanis Nagykároly és a nála sokkal dinamikusabban fejlődő és jóval polgárosultabb Szatmárnémeti között több ízben is fellángolt a harc. Károlyi István birtoklása idején a törvényhatósági bizottság 1890. december 4-ei határozatában az igazgatási szempontból kedvezőbb fekvésű Szatmárnémeti

⁵¹ Pesti Hírlap, 1904. december 8. 19–20.

⁵² Ilyen esetre került sor például 1904 januárjában a Független Magyarország című lapban megjelent közlemény miatt. Fényes László szerkesztőt Károlyi György megbízásából Dániel Gábor és a beiktatására készülő szatmári főispán, Kristóffy József keresték fel. Fényes László Sebes Dénes és Horváth Gyula országgyűlési képviselőket nevezte meg szekundánsaiul a harcképtelenségívándó kardpárbajban. A hatalmas termetű Károlyi György érthetett a kardforgatáshoz, mert ellenfelének homlokán a bal szem feletti vágás az arc jobb felén áthaladva siklott le, továbbá a szerkesztő három ujjja is megebesült. A felek nem békültek ki. Szatmármegyei Közlöny, 1904. január 31. 2.; Az 1944. október 6-án a Svéd Vöröskereszt által kiállított oltalomlevél szerint a gróf magassága 196 cm volt. MNL OL, Károlyi levéltár P 2226 Károlyi II. György iratai 1902–1946. (a továbbiakban: P 2226) Lad. I. No. 1/a Személyi iratok.

⁵³ Domahidy Elemért a Tisza-kormány megalakulása után nevezte ki az uralkodó Hajdu vármegye és Debrecen törvényhatósági joggal rendelkező város főispánjává. Az országgyűlési almanach helytelenül jelöli meg az 1902-es évet a nagykárolyi időközi választás időpontjául. Sturm-féle Országgyűlési Almanach 1905–1910. Szerk. Fabro Henrik – Ujlaki József. Bp. 1905. 301.

⁵⁴ MNL OL P 2226 Lad. I. No. 1/a Személyi iratok Gróf Károlyi György a nagykárolyi választókerület pártonkívüli képviselő-jelöltjének programbeszéde 1904. január hó 3-án.; A programadást közölte a Szatmármegyei Közlöny is. Szatmármegyei Közlöny, 1904. január 10. 1–2.

mellett tette le a voksát. Pista gróf azonban több szintén is sikeresen küzdött a megyeszékhelyi státus megtartásáért.⁵⁵

A nagykarolyi választókerületben megtartott időközi országgyűlési képviselő-választás alkalmával Károlyi György 1088, dr. Varságh Zoltán 1004 szavazatot kapott, tehát a gróft egy idegen jelölttel szemben csupán 84 szótöbbséggel választották meg a nagykarolyi kerület képviselőjének.⁵⁶

Kristóffy Józsefet nagykarolyi beiktatásán Károlyi György gróf országgyűlési képviselői minőségében köszöntötte, a szatmárnémeti installáción pedig a főispán kíséretének tagjaként jelent meg.⁵⁷ Kristóffy rövid szatmári főispáni tevékenységére visszaemlékezve György gróft határozó arisztokrata támogatói között említette. Az apát, „az országszerte ismert oligarchát” viszont legerősebb politikai ellenfelének titulálta.⁵⁸

Károlyi István és fia között a politikai véleménykülönbség Szatmár vármegye 1904. december 6-ai rendkívüli közgyűlésén kapott nyilvánosságot. Ez az esemény apa és fia konfliktusának csúcspontja, bár mindketten pusztán politikai véleményüket nyilvánították ki, diszkusszióra, szócsatára, egymás ellen irányuló személyeskedésre nem került sor. György gróf Tisza István híveként a Szabadelvű Párt bizalmi indítványa mellett foglalt állást, vagyis azt javasolta, hogy legitimálják a kormányfő november 18-ai eljárását.

A közgyűlés már tartott, amikor belépett a terembe a karizmatikus Károlyi István, akit az ellenzék percekig éljenzett, tapsolt, és amikor a viharos lefolyású ülésen szót kért, még ellenfelei is nagy tisztelettel hallgatták. István gróf a Tisza-kormány magatartását elítélő bizalmatlansági indítvány támogatása tárgyában tartott nagyhatású beszédet. „Beteg vagyok, ágyamból jöttem ide, de felkeltem volna félholtan is, nehogy feltehesse felőlem egyetlenegy polgártársam is azt, hogy megjelenésem esetén hajlandó lettem volna a miniszterelnök és a kormány »alkotmánytiprását« beadandó szavazatommal támogatni”⁵⁹ – tette világgossá álláspontját a megyebizottsági tagok előtt, hatáskeltésre használva egyre

⁵⁵ A vármegye ellen indított peranyagokat lásd MNL OL P 395 IV.-No. 28/1-12.

⁵⁶ A szavazati jogokkal élt nagykarolyi választópolgárok többsége (446-an a 792-ből) a függetlenségi jelöltet preferálta. A kerülethez tartozó községekben azonban Károlyi behozta hátrányát, és csekély többségre tett szert. Valószínűsíthető, hogy egy népszerű, helyi jelölt fellépése esetén másként alakul az arány. Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj Prefectura Județului Satu Mare (a továbbiakban: ANDJC PJSM) 2183. cutia Administrative; P.v. sedinte comite; Comitet admin.; Acte comitet 1904. Választási jegyzőkönyv Nagykaroly, 1904. jan. 13.

⁵⁷ Az installációról a Vasárnapi Ujság fényképes beszámolót készített olvasóinak, lásd 51. (1904) 11. sz.176. Kristóffy József karrierútjának, kiemelten 1904 februárjától 1905 júniusáig tartó szatmári főispáni tevékenységének értékeléséhez lásd *Zsoldos I.*: Az 1905–1906-os i. m. 170–172.

⁵⁸ *Kristóffy József*: Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890–1926. Bp. 1927. 110.

⁵⁹ Szatmármegyei Közlöny, 1904. december 11. 2.

romló egészségi állapotát. A tenor hangú szónok a dinasztia iránti lojalitásának kinyilvánítását követően Szatmár vármegye dicső ellenzéki múltjának felidézésével kívánt hatást gyakorolni hallgatóságára. Ezt követően pedig szülei hazafiasságára utalva így folytatta: „Őseim mind egytől-egyig csakis a hazának és a hazáért éltek, védői voltak szabadságuk, vagyonuk kockáztatásával hazánk alkotmányának: kérdem tehát önököt, hogy lehessenek ma én – kinek ereiben az ő vérük folyik – részese egy alkotmánytipró kormány dicsőítésének!? Nem uraim, ezt nem teszem! Megérdemelném, hogy összeomoljanak felettem az öreg Károlyvár tornyai, melyeket a kegyelet érzésétől indítva, csak nemrég építettem újjá, ha erre képes lennék!”⁶⁰ – irányította rá a hallgatóság figyelmét arra a tényre, hogy ő elődeitől eltérően vidéki rezidenciául használja a nagykárolyi kastélyt. Ez természetesen azt az üzenetet is magában hordozta, hogy számára a családja ősi fészket is magába foglaló Szatmár vármegye jelentősége a Károlyiak öt megelőző generációihoz képest jóval nagyobb.⁶¹

Nagy László alispán Károlyi István beszédének hatását azzal igyekezett tompítani, hogy a szatmári békét tető alá hozó, a Rákóczi-szabadságharcot lezáró, máig vitatott megítélésű Károlyi Sándort idézte fel, aki „eltitkolva, eltagadva az uralkodó halálát”, a békekötéssel „a magyar nemzet alkotmányát megmentette”. Majd a szabadelvű pártiakat Károlyi Sándor politikájának letéteményeseként aposztrofálta. Károlyi István visszautasította az alispán támadását, mire Nagy László tiszteletteljesen igazította helyre a szerinte téves értelmezést.⁶² A bizalmi és bizalmatlansági indítványokról szóló hosszúra nyúlt vita végén a fiatalabb Károlyi ismét nyomatékot kívánt adni álláspontjának, mire apja távozott a tereméből. Az ellenzéki megyebizottsági tagok „abzúgoltak”, „elűzte az apját, hozza vissza” és ehhez hasonló közbeszólásokkal csaptak óriási lármát. A kormánypártiak kísérletet tettek a zajongók lecsillapítására, ami majdnem tettlegességhez vezetett. Károlyi György az apja által mondottakra nem reagált, de a kormány iránti bizalmának ismét hangot adott. „A parlament becsületének, a haza jövőjének s az alkotmány megmentésének érdekében, ez egyszer, egyetlen egyszer, tul kellett tennünk magunkat az alakiságon, mely tettért a felelősséget én és a jobboldalon

⁶⁰ Uo. 3.

⁶¹ A nagykárolyi kastély és a szatmári birtokok Károlyi István nagyapja és édesapja birtoklása idején vesztettek súlyukból. István gróf 1894–96 folyamán építtette újjá az ország elmaradottabb részén található kastélyt, melyhez az édesapa halálát követő családi osztozkodáskor minden bizonytalanság nélkül a kastélyt, melyhez az édesapa halálát követő családi osztozkodáskor minden bizonytalanság nélkül a kastélyt 19. század végi metamorfózisához lásd *Éble G.: A Nagy-Károlyi i. m. 69–70.*

⁶² Károlyi István és Nagy László konfliktusa 1890-ig nyúlik vissza. Nagy az alispánságra pályázva – eléggé rutintalanul – merész programot fogalmazott meg, amikor a már említett székhelykérdés kapcsán Szatmárnémeti mellett sorakoztatta fel argumentumait. Bár a lokális fórumon sikerült keresztülvinnie elképzelését, a kormány – a Károlyiak érdekérvényesítő képessége miatt – a törvényhatóságok általános rendezésének idejére prolongálta, hogy a problémafelvetéssel foglalkozzanak.

ülő képviselőtársaim, az ország színe előtt, az ellenzékkel szemben mindenkor magunkra vállaljuk”⁶³ – próbálta igazolni Tisza november 18-ai akciójának szükségességét Károlyi György.

Heves, már-már tettelegességig fajuló viták után a főispán elrendelte a névszerinti szavazást. 190 megyebizottsági tag szavazott bizalmat az „erős kéz” politikáját felvállaló Tisza-kormánynak, mintegy legitimálva a miniszterelnök szabálysértését, és hatvanan támogatták az ellenzék bizalmatlansági kezdeményezését.⁶⁴ Ez a szavazati arány azt mutatja, hogy Kristóffy József személyes jelenléte még bírt bizonyos kohéziós erővel, de forrásaink tanúsága szerint a Szabadelvű Párt országos bomlási folyamata Szatmárban is kezdetét vette.⁶⁵

Az újságolvasó közönség a Nemzeti Kaszinóban 1904 decemberének utolsó napjaiban lezajlott társas vacsoráról megjelent tudósításokból értesülhetett először arról, hogy Károlyi István kacérkodik a Függetlenségi és 48-as Párthoz való csatlakozás gondolatával. A Szemere Miklós által kezdeményezett összejövetelen harminchatan voltak jelen, köztük az ellenzéki koalíciót alkotó pártok vezetői. Károlyi gróf ekképpen vetítette előre 48-as alapra helyezkedését: „Az életben – ugymond – semminek sincs oly kiegyenlítőbb hatása, mint a halálos beteg ágyának. Megszűnik ott minden ellenségeskedés, rokoni civódás. Ilyen beteg most hazánk”⁶⁶ – vont párhuzamot Magyarország és saját sorsa között. „Törhetetlen híve voltam mindig Apponyinak, még törhetlenebb híve a 67-es alapnak. De ez az alap megingott! Közel látom – fájdalom – a jövőt, mikor Magyarország boldogulását egyes-egyedül a függetlenségi alapon láthatom csak biztosítva. Ez az utolsó stáció. Ha most nem aratunk teljes diadalt, akkor oda kell hagynunk a 67-es alapot nekünk is.”⁶⁷ Az Apponyit hivatkozási alapként emlegető mágnást természetesen a politikai haszonszerzés vezérelte. Az 1904-ben újraalakított Nemzeti Párt vezetője választástaktikai okokból még az 1905-ös választások előtt csatlakozott a Függetlenségi és 48-as Párthoz, ami az agrárius csoport politikai dominanciájának további növekedését eredményezte Kossuth Ferenc pártjában.⁶⁸

⁶³ Szatmármegyei Közlöny, 1904. december 11. 4.

⁶⁴ MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára (a továbbiakban: SZSZBML) IV. B. 757. Szatmár vármegye alispánjának iratai 19. d. Jegyzőkönyv az 1904. dec. 6-ai rendkívüli vármegyei közgyűlésről

⁶⁵ A kilépésekhez részletesebben lásd *Zsoldos Ildikó*: Három választókerület képviselője: egy függetlenségi 48-as pártelnöki portré a dualizmus válságperiódusából: Luby Géza. Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle 51. (2016) 3. sz. 80–91.

⁶⁶ Pesti Hírlap, 1904. december 29. 10.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ A Függetlenségi és 48-as Párt közjogi radikalizmusa fokozatosan vesztett erejéből, mely folyamat Kossuth Ferenc pártelnöksége idején, elsősorban a századfordulótól gyorsult fel. A párt jobb oldalán elhelyezkedő, mind konzervatívabbá váló Kossuth Ferenc körül csoportosulók és az egyre inkább a közjogias nemzeti kérdéseket hangsúlyozó Apponyi elképzelései így jelentősen közeledtek egymáshoz, bázisukat hasonló vagy esetenként azonos társadalmi rétegek alkották.

Apponyi az 1934-ben publikált visszaemlékezésében, melyben bizonyos problémakörök értékelése kapcsán számos önkritikus megállapítást is tett, vallott a Függetlenségi és 48-as Pártba való belépése előtt felmerülő aggályairól is. „Ezek főleg arra vonatkoztak, hogy a külügyeknek különválasztását ugyanazon uralkodó alatt álló országok közt nem tartottam keresztülvihetőnek, [...] ezen a ponton a függetlenségi párt programjával szemben fenntartással kell élnem. Kossuth Ferenc és vezértársai megnyugtattak [...] hogy ezen a téren, ha a függetlenségi párt kormányra jutna, valami megoldást találni szükséges lenne; ha tehát csak ennyi a nehézségem, kértek, hogy ezen ne akadjak fenn; nehogy azonban [...] az ellenzéki küzdelem elszántsága ezáltal esetleg gyengüljön, a kérdés ezidőszerinti fölvetését mellőzni kérték, amibe én belenyugodtam”⁶⁹ – idézte fel a gróf a tranzigens Kossuthal kötött alkut. Azt sem hallgatta el, hogy az általa vezetett „éppen csak életre galvanizált” Nemzeti Párt alkalmatlannak bizonyult jelentős választási eredmény produkálására. Persze csak az agrárius nagybirtokosoknak egy csoportja követte Apponyi Albert és Károlyi István magatartásformáját. Voltak, akik ifj. Andrássy Gyula köré csoportosultak, s olyanok is, akik kitarítottak Tisza mellett. Károlyi István unokabátyja, az agrárius vezér Károlyi Sándor ugyan nem tett eleget Apponyi invitálásának,⁷⁰ de beszállt a gróf függetlenségi táborba tartozó bizalmasai kampányának finanszírozásába, továbbá a szintén függetlenségi párti színekben induló unokaöccse, Károlyi Mihály választási költségeinek fedezésébe is.⁷¹

Szemere Miklós vacsoráján Károlyi István a fentebb idézett, nagy sikert aratott felszólalást megelőzően egy teátrális jelenetet is eljátszott báró Bánffy Dezsővel, az 1903-ban életre hívott Új Párt vezetőjével.⁷² Kézszerítése a volt miniszterelnökkel azt az üzenetet közvetítette, hogy még halálos ellenségével is kész az összefogásra a haza megmentése, azaz Tisza István kormányfő hatalomból való kiütése érdekében.

⁶⁹ *Apponyi Albert*: Dr Gróf Apponyi Albert emlékiratai 1899–1906. II. Bp. 1934. 141. Apponyi Albert 1922-ben adta ki először memoárját Ötven év, ifjúkorom, huszonöt év az ellenzékben címmel, melynek időkerete a Bánffy-kormány bukásáig terjedt. Az opusz több kiadást is megért. A gróf tervei között szerepelt az ezt követő időszak politikai emlékeinek papírra vetése is, amire 85. születésnapja alkalmából 1931-ben a magyar országgyűlés képviselőházától felkérést is kapott. A politikus 1933. február 7-ei elhunytáig keresztlázta törekvésének megvalósulását. A néhol hézagos visszaemlékezés csak 1906 közepéig, a koalíciós Wekerle-kormány működéséig készült el. Sőt, sajnálatos módon a gróf özvegye által a képviselőház elnökének átadott kéziratból oldalak hiányoztak. A házelnök a Magyar Tudományos Akadémiát bízta meg, hogy gondoskodjon a közzétételről. A kéziratot dr. Nagy Miklós rendezte sajtó alá s látta el jegyzetekkel.

⁷⁰ Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz. Éberhard, 1905. jan. 12. Lásd Apponyi Albert válogatott i. m. 222.

⁷¹ Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz. Éberhard, 1905. jan. 30. lásd Apponyi Albert válogatott i. m. 223.; Károlyi Mihály levele Károlyi Sándorhoz. Bp., 1905. márc. 16. lásd Károlyi Mihály levelezése I. 1905–1920. Szerk. Litván György. Bp. 1978. 28–30.

⁷² Pesti Hírlap, 1904. december 29. 10.

Károlyi gróf ugyanis 1898-ban elszántan dolgozott Bánffy megbuktatásán, s nem elégedett meg annak politikai megsemmisítésével, a Nemzeti Kaszinó véleményformáló tagjaként társadalmi bojkottot hirdetett az erdélyi báró ellen.⁷³

A fővárosi lapok az 1905-ös országgyűlési képviselő-választás előtt Károlyi István Arad vármegyei jelöltállításáról cikkeztek,⁷⁴ ami nem bizonyult helytálló információnak, ugyanis az uradalmi központját is magába foglaló nagykárolyi választókerületben állt csatasorba, nem engedve teret fiának a család „ösi fészékében”. A Kristóffy főispán szövetségesének tekinthető Károlyi Györgyöt Szatmár vármegye egyik vegyes etnikai összetételű kerületében, a krassóiban indította a Szabadelvű Párt. Az 1905-ös jelöltállítási periódusban Szatmárban egy harmadik Károlyi gróf neve is felmerült. A jelölésben meghatározó szerepet játszó országos pártvezetés Károlyi István vejét, Károlyi Gyulát kívánta kandidálni Szatmárnémetiben a Tisza-kormány kereskedelemügyi minisztere, Hieronymi Károly ellenében. Ez a törekvés Kossuth Ferencék tájékozatlanságát vagy tapintatlanságát jelzi, ugyanis a megyeszékhely Szatmárnémetibe helyezését a Szapáry-kormány idején éppen a Károlyi grófok torpedózták meg. A jelölőgyűlésen az egyik párttag kategorikusan ki is jelentette: „A Károlyiak neve ellenszenves Szatmáron. Ilyen jelölt nem kell.”⁷⁵ Ennek ellenére egy csoport késznek mutatkozott a központi jelölt támogatására. A nyilvános szereplésektől ódzkodó Károlyi Gyula azonban nem fogadta el a felkérést.⁷⁶

Gróf Károlyi Györgynek 1905. január 10-én, Erdődön elmondott programbeszédét nem közölte a sajtó, de választóihoz szóló nyílt levele megtalálható mind a családi archívumban, mind a kormánypárti hangvételt megütő *Szatmármegyei Közlöny*ben. Ebben Károlyi György hangsúlyozta a királyhűség fontosságát, Ferenc Józsefet „a legalkotmányosabb és legmagyarabb fejedelemnek” nevezte, majd utalt a II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai földi maradványainak hazahozatalára rábólintó bécsi engedélyre, amit a Tisza-kormány ért el 1904-ben.⁷⁷ Kényszermegoldásként értékelte a kormányfő által sürgetett házszabály-módosítást, elismerte azonban, hogy 1904. november 18-án Tisza szabálysértést követett el.

Rámutatott továbbá az ellenzék ellentmondásos, következetlen viselkedésére, arra, hogy különböző szituációkban másként értékeli Tisza keménykezü magatartását és nem alkalmaz egyenlő elbírálást. Utalt arra, hogy az 1904-es

⁷³ Pesti Hírlap, 1899. január 2. 7.

⁷⁴ Pesti Hírlap, 1904. december 31. 4.

⁷⁵ Szatmári Napló, 1905. január 6. 3.

⁷⁶ Nagy valószínűséggel habitusából adódóan utasított vissza későbbi pályája során is minden országgyűlési képviselőségre való kandidatúrát. *Piški L.*: A Horthy-korszak i. m. 27.

⁷⁷ A hamvak hazahozatala alkalmából 1906. október 28–29-én rendezett gyászpompás ünnepségek viszont az 1906 tavaszán hatalomra kerülő koalíció kezdeti népszerűségének emeléséhez járultak hozzá.

vasutassztrájk idején az ellenzéki politikusok is helyeselték a miniszterelnök határozott fellépését. Tisza István katonai téren eddig elért eredményeit is méltatta. Új programként, választási ígéretként csupán az adóreformot tartalmazta a nyílt levél, de csak az általánosság szintjén, részletekbe egyáltalán nem bocsátkozva.

Károlyi György mélységesen elítélte a parlamenti ellenzék december 13-ai magatartását, melyet „a magyar hősi erény szégyenfoltjának” nevezett.⁷⁸ Végezetül ki nyilatkozta, hogy szerinte az 1905-ös országgyűlési képviselő-választás a nemzet ítélete lesz arról, hogy szükségesnek tartja-e a hárszabály-revíziót, aminek érdekében hajlandó jóváhagyni a kormánypárt egyszeri szabálysértését vagy sem.⁷⁹

Az apja támogatását nélkülöző, ezáltal annak tekintélyétől, társadalmi befolyásától megfosztott Károlyi Györgyöt az 1905-ös kampányidőszakban a krassói választókerület képviselőjelöltjeként az ellenzék erőteljesen és szisztematikusan támadta. Ő is megkapta a nagybátyjától, a szarkasztikus Károlyi Gábortól származó „Herbert” titulust. Ezt az elnevezést Eötvös Károly szerint az 1889-es véderőtörvény vitájakor a Függetlenségi Párt szélsőbalján elhelyezkedő Károlyi Gábor használta először a politikai karrierjüket abban a parlamenti ciklusban kezdő ifjabb Andrassy Gyulára és Tisza Istvánra, Otto von Bismarck német kancellár és William Gladstone brit liberális miniszterelnök tehetségtelennek tartott, Herbert nevű fiaira utalva.⁸⁰

Károlyi István a nagykárolyi kerület választópolgárainak az 1905. január 12-ei jelölőértekezleten jelentette be politikai platformváltását. A kiváló szónoki kvalitásokkal rendelkező gróf a nagykárolyi függetlenségi párti rendezvényen a kormánypárti kritika általános fegyverét használva így vallott politikai hovatartozásáról: „a nov. 18-án elkövetett merénylet folytatása, az országgyűlés törvénytelen feloszlata által a 67-nek erkölcsi és politikai bázisa összedőlt. Mi tehát, kik eddig a nemzeti párt tagjai voltunk az 1867. évi kiegyezés további védelméről lemondunk. Hűségben a királyhoz és a pragmática sanctiohoz, de tiszta personal unióban!”⁸¹ Majd megjelölte a szövetkezett ellenzék két legfőbb célkitűzését: egyrészt az alkotmányvédelmet, másrészt a Tisza-kormány hatalomból való eltávolítását. Az ellenzéki pártszövetséget „az alkotmány védegyletének” nevezte, majd ki nyilatkozta a függetlenségi pártiak által előszeretettel hangoztatott „két tábor elméletet”, miszerint „ma tehát csakis két párt van az országban: Az alkotmányt,

⁷⁸ 1904. december 13-án az egyesült ellenzék egy – extrémebb véleménynyilvánításra hajlamos – csoportja úgy tartotta helyesnek, ha a november 18-ai erőszakot erőszakkal torolja meg. Óriási pusztítást vittek végbe a nemrég használatba vett ülésteremben, szétverték az elnöki emelvényt, ezt követően pedig diadalittasan pózolva az összetört darabokon fotóztatták magukat.

⁷⁹ Szatmármegyei Közlöny, 1905. január 15. 4.

⁸⁰ *Eötvös K.*: Gróf Károlyi Gábor i. m. 119.

⁸¹ Szatmármegyei Közlöny, 1905. január 15. 3.

törvényt tipró, semmibe sem vevő, de azért magát »szabadelvű« kormánypártnak nevező és az alkotmányt, törvényeket védő és a jogfolytonosságot fenntartani akaró egyesült ellenzék”.⁸²

Már ebben a programbeszédben megjelenik az igény a nők választási kampányban való szerepvállalására. „E honszerelem adjon erőt, bátorságot, kitartást a szövetezettek ellenzéknek és minden egyes honpolgárnak, de a honleányoknak is! Mert ezeknek is ki kell venni részüket e létért való küzdelmünkben, serkentve férjeiket, gyermekeiket, rokonaikat a velünk tartásra, hisz Isten után a nő a legnagyobb hatalom a földön!”⁸³ – emelte ki Pista gróf a szebbik nem mozgósításának fontosságát talán édesanyja reformkori példájától vezérelve.⁸⁴ Az ellenzéki koalíció kormányra jutásáért folyó harcba feltételezhetően azért is tartotta kívánatosnak a hölgyek bevonását, mert fiával kialakult konfliktusa miatt leányának szerepe felértékelődött. Már ekkor örököséként tekintett Károlyi Melindára.

Az 1905-ös képviselő-választások a dualizmus történetében példátlan eredményt produkálva az ellenzéki koalíció győzelmével végződtek. A három évtizede kormányzó Szabadelvű Párt megbukott, csak 159 mandátumot szerzett. Az egyik Károlyi Györgyé, a krassói választókerület képviselőjéé volt.⁸⁵ A Függetlenségi és 48-as Párt színeiben induló Károlyi Istvánnak a nagykárolyi választókerületben akadt egy abszolút esélytelen ellenjelöltje a Magyarországi Szociáldemokrata Párt által indított Barcs Károly személyében, aki azonban egyetlen szavazatot sem kapott. A szavazási procedúra közben jelentette be visszalépését.⁸⁶ A győztes gróftot küldöttség hívta meg a lokális politizálást szimbolizáló városháza dísztermébe. Fogadásakor a díszterem karzatán helyet foglaló „honleányok” élén ott találjuk feleségét, Csekonics Margit grófnőt, aki a későbbiek folyamán fokozottabb szerepet vállalt az ellenzéki koalíció kampányában. Károlyi gróf ismerve az ünneplő tömeg természetét, nem is számított arra, hogy szóhoz juthat, ezért ügyes fogással élve egy, az asztalra helyezett csomagból szedte elő választóinak szánt, kinyomtatott beszédét, melyet saját kezűleg osztott szét mintegy választási szuvenirként.

⁸² Uo.

⁸³ Uo.

⁸⁴ A reformkorban a Károlyiak szalonvilágában a politizálás a hölgyekre is kiterjedő társasági cselekmény volt. *Velkey F.*: Este társaság i. m. 89.

⁸⁵ Károlyi grófnak 1213 választópolgár szavazott bizalmat, függetlenségi párti vetélytársára, Miklóssy Gyulára 970-en adták le voksukat. MNL OL K 26 1905 – XLI – 1330 648. cs. 3936/11. Az 1905. évi január 26. – február 4. közt megtartott általános, illetve pótválasztás alkalmával megválasztott országgyűlési képviselők jegyzéke; MNL SZSZBML IV. B. 757. 23. d. 8200/1905. sz.

⁸⁶ Az 1905-ös országgyűlési képviselő-választások eredményeit tartalmazó kimutatás nem tesz említést Barcs Károly szocialista képviselőjelöltéről, gróf Károlyi Istvánt egyhangúlag megválasztott függetlenségi képviselőjelöltként tünteti fel, ugyanakkor adatolja az ellenjelöltje visszalépéséig kapott 554 szavazatot. MNL OL K 26 1905 – XLI – 1330 648. cs. 3936/11.; ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2185. cutia

Károlyi Istvánnak a jelölése után elhangzott felszólalásában a függetlenségi pártprogram egyetlen eleme sem jelent meg. 1905. január 29-én Szatmárnémetiben, már a választás utáni beszédében első és legfőbb kérdésnek a katonai követeléseket nyilvánította,⁸⁷ de részletekbe nem bocsátkozva annyit jelentett ki, hogy „csakis annyi terhet vállalunk el – a katonai terheket illetően, amennyit a nemzet ereje megbírhat.”⁸⁸ Az agrárius Károlyi határozottan állást foglalt az önálló vámterület minél előbbi életbe léptetése mellett. Ez a kijelentés bázisszélesítő választási frázisként értelmezhető, hiszen tisztában volt vele, hogy ennek bevezetése egykönnyen nem lett volna kivitelezhető. Idézve Apponyi Albertet: „csak abban találtam megnyugvást, hogy az önálló vámterületre való átmenetel közben, előkészítő intézkedések és így átmeneti idő közbejötté nélkül nem eszközölhető.”⁸⁹ Apponyi az 1930-as években azt is bevallotta, hogy 1904-ben a Nemzeti Párt újjászervezésekor az önálló magyar vámterületre való célzást inkább taktikai okokból vette fel a programba. „Elég hibásan [...] mely azonban mostani meggyőződésemmel teljes ellentétben áll”⁹⁰ – írta a gróf az első világháborút követően.

1905-ös választási beszédeiben Károlyi István a Függetlenségi és 48-as Párt programjában szereplő választójogi reformot meg sem említette. A választójogi problematika a koalíciós politikusok programbeszédeiben azért került periférikus helyre, sok esetben szóba sem került, mert a választójog reformjának kérdésében nemhogy a koalíció pártjai nem tudtak volna azonos álláspontra helyezkedni, de még a heterogén Függetlenségi és 48-as Párton belül sem rendelkeztek egységes elképzeléssel. A választójoggal kapcsolatos véleménykülönbség egyébként Tisza István platformjára is jellemző volt. Ám mivel a kezdeti közvetítő szerepkörén túllépő Fejérváry-kormány⁹¹ belügyminisztere társadalmi támogatás megszerzésére

⁸⁷ Azért, mert az ún. ellenzéki koalíció politikai csoportjait csupán a Tisza-ellenes szerepkör kapcsolta össze. Társadalom és gazdaságpolitikai elképzeléseik, érdekeik között óriási ellentét feszült. A katonapolitikai elképzelések ugyanakkor alkalmasnak bizonyultak mind az ellenzéki áramlatok összefogására, mind a kormánypárt bizonyos csoportjainak leválasztására, sőt a Függetlenségi és 48-as Párt különböző frakcióinak egyetlen közös nevezőjét is ezek a nemzeti követelések képezték. Ebből adódóan az 1905-ös választási kampányban a szövetkezett ellenzék programjában a katonapolitikai követelések élveztek prioritást.

⁸⁸ Gróf Károlyi István második beszéde a szatmári választókhöz. Elmondta 1905. január 29-én. Ujvárosi Sámuel Könyvnyomdája. Szatmár 1905.; Károlyi gróf dr. Kelemen Samu függetlenségi és 48-as párti képviselő népszerűsítése céljából érkezett Szatmárnémetibe.

⁸⁹ *Apponyi A.: Dr Gróf Apponyi i. m. 141–142.*

⁹⁰ Uo. 67.

⁹¹ Bár az ellenzéki koalíció nyerte meg az 1905-ös választásokat, Ferenc József csaknem fél évig a kisebbségbe került, Tisza István által vezetett Szabadelvű Párt kezében hagyta a kormányzást, majd 1905. június 18-án a hozzá lojális, parlamenten kívüli, párthoz nem kötődő Fejérváry Géza bárónak, a darabonttestőrség parancsnokának adott miniszterelnöki megbízást. A kormányban Kristóffy József belügyminiszterként kapott helyet.

törekedve elkészítette általános és titkos választójogot hirdető törvényjavaslat-tervezetét,⁹² a választójogi kérdés 1905. végétől a politikai élet egyik központi témájává vált, s a politikusok, így Károlyi gróf sem zárkozhatott el a véleménynyilvánítás elől. 1906. március 15-ei ünnepi beszédében kijelentette, hogy az általános választójog megadását „még a magyarul irni-olvasni tudás feltételéhez kötve sem látja időszerűnek, de azért mégsem ellenzi”.⁹³ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt sajtóorgánuma elítélte az agráriusok választástaktikai okokból történő belépését a Függetlenségi és 48-as Pártba. „Beállanak a függetlenségi-pártba ezek a derék arisztokraták, kapnak kész politikai gunyát, amit kötelességük magukra ölteni s mikor arra kerül a sor, hogy belebujjanak, kijelentik, hogy ebbe ugyan bujjon bele az ördög. [...] A függetlenségi párt programjában követeli az általános választói jogot, egyik legutóbbi pártértekezletén egyhangulag állt a követelés mellé. Ha gróf Károlyi csak türi, hogy az általános, titkos választói jog megvalósuljon, de érette küzdeni nem kész, akkor keressen magának új pártot, de függetlenségi gunyában ne fitogtassa a maga reakciós rongyait.”⁹⁴ Kossuth Ferenc 1906. áprilisában Budapesten ceglédi választói előtt meglehetősen szűkszavúan nyilatkozva ezt mondta: „Az átmeneti kormánynak első feladata lesz, hogy megvalósítsa a 48-nak azt az elvét, hogy jogot kell adni a népnek, ami az általános választói jogot jelenti. De ez a magyarság érdekében fog megalkottatni.”⁹⁵ Apponyi Albert is hasonlóan nyilatkozott jászberényi beszédében, melyben a koalíciós kormány céljaként az általános szavazati jog alapjára fektetett reformot jelölte meg, amit „a magyar nemzeti állam megerősödésére irányuló szándékkal” kell keresztülvinni.⁹⁶

Károlyi István a nagykárolyi városháza nagytermében 1906. április 19-ei programbeszédében már nem tartotta taktikusnak, hogy az általános választójog időszerűtlenségét hangoztassa, annál is inkább, mert tisztában volt annak kormányzati prolongálásával. A választási kampánybeszédben „a magyar államszeme nemzeti jellegének sérelme nélküli” általános szavazati jogot hirdetett „minden hivatott tényező jogosultságának s különösen a munkáselem jogosultságának érvényesülése mellett”.⁹⁷ Majd kijelentette, hogy ő a választójogi kérdés tekintetében teljes mértékben a Függetlenségi Párt programját tette magáévá.

⁹² Kristóffy József törvényjavaslat-tervezetének értékeléséhez lásd *Zsoldos I.*: Az 1905–1906-os i. m. 174.

⁹³ Szatmár-Németi, 1906. március 25. 2.

⁹⁴ Népszava, 1906. március 18. 5.

⁹⁵ Szatmár-Németi, 1906. április 11. 3.; Kossuth Ferenc későbbi választójogi elképzeléséhez lásd *Szendrei Ákos*: Liberális politikai útkeresés Magyarországon a XIX–XX. század fordulóján. *Mediárium* 3. (2009) 3–4. sz. 131.

⁹⁶ Szatmárvármegye, 1906. szeptember 15. 3–4.

⁹⁷ Szatmárvármegye, 1906. április 21. 2.

„Ünnepélyesen ki kell azonban jelentenem és pedig hangsúlyozva, hogy én a magyar állameszme nemzeti jellegének sérelme nélkül, mindig s így ma is az általános szavazati jog behozatala mellett voltam és vagyok! Ezt azért tartom szükségesnek ma kijelenteni, mert már több ízben az ellenkezőt hiesztelték felőlem kedves jóakaró barátaim”⁹⁸ – utalt az őt ért politikai támadásokra. A szavazás titkosságáról szó sem esett.

Károlyi György a krassói választókerület képviselőjeként 1905. július 8-án, a képviselőházban a Fejérváry-kormány ellen megszavazott bizalmatlansági indítványt követően, nyílt levelet intézett választóihoz. A krassói honatya mind a szövetkezett ellenzék álláspontját, mind a Bánffy javaslatára hozott határozatot törvénytelennek nyilvánította. Ezt azzal indokolta, hogy ekkor a képviselőház ülését már elnapolták.⁹⁹ Az 1905-ös választások óta függetlenségi és 48-as politikai lapként megjelenő *Szatmár-Németi* gúnyos stílusban kritizálta Károlyi György nyílt levelét, mely írás nem mentes a személyeskedéstől sem: „A gróf urról már eddig is sokat tudott a világ, mert multját elég szenzációssá tudta tenni.”¹⁰⁰ Az újság Károlyi gróf magánéletére a későbbiekben is tett epés megjegyzéseket. „Károlyi György gróf vármegyénk szülötte, országos képviselő, akin a törvényes felesége ma sem tudja a saját és gyermeke részére megítélt tartásdíjat behajtani [...] elég neki a szálnalmas megvetés. Az édes apja kijuttatta ezt már neki és szegény anyja, ha tudta volna, dehogy szülte volna őt”¹⁰¹ – olvasható az 1905. október 1-jei számban. A megyei sajtóban az ilyen típusú támadások egyedülállóan minősíthetőek vizsgált időszakunkban, ugyanis Károlyi Györgyön kívül nem találunk mást, akinek politikai tevékenységét magánéleti botrányainak felhasználásával támadták volna.

A jogvégeztet Károlyi Györgyöt alkotmányjogi tudatlansággal vádolta a *Szatmár-Németi* gyakorló ügyvédekből álló szerkesztősége. A nyilvánosság előtt kapott kioktatást arról, hogy a képviselőház ülései csak akkor tekinthetőek elnapoltnak, ha az erre vonatkozó királyi kézirat felolvasásra került, és az elnök az ülést berekesztette. A cikkíró keményen ostromozta a gróf azon felfogását, miszerint az uralkodói akarat felette áll nemzetének, a Tisza-csoport és az ellenzék konfliktusainak interpretációjakor pedig a függetlenségi retorikájára jellemző kuruc–labanc szóhasználatot élt.¹⁰²

Károlyi György 1905 decemberében kilépett a Szabadelvű Pártból, mert nehezményezte, hogy a pártvezetés egyre inkább közeledik a koalíció programjához.¹⁰³ E

⁹⁸ Uo.

⁹⁹ MNL OL P 2226 Lad. I. No. 1/a Nyílt levél a krassói kerület választóihoz! Bp., 1905. júl. 8-án.

¹⁰⁰ *Szatmár-Németi*, 1905. július 16. 1.

¹⁰¹ *Szatmár-Németi*, 1905. október 1. 2.

¹⁰² *Szatmár-Németi*, 1905. július 19. 1.

¹⁰³ *Pesti Hirlap*, 1905. december 19. 4.

léréséből arra következtethetünk, hogy Kristóffy József csekély támogatottsággal bíró platformjához tartozott. Sajnálatos módon Károlyi Györgyre vonatkozóan nem állnak rendelkezésre olyan „én-dokumentumok”, melyekből megtudhatnánk, hogy Kristóffynak csupán a személyével, vagy inkább a programjával, kiemelten választójogi reformtervezetével (esetleg mind a kettővel) szimpatizált. Tisza István a Fejérváry-kormányt annak első négy hónapjában – a konspiráció módszerét alkalmazva – elszántságra, határozottságra, erődemonstrációra sarkallta. Amikor azonban a „darabontkormány” túllépve kezdeti közvetítő szerepkörén kísérletet tett saját pártjának megalakítására, központi programponntá téve a Kristóffy által szorgalmazott választójogi reformelképzelést, szembefordult vele. A választásra jogosultak körének jelentős kiterjesztése ugyanis veszélyeztette a politikai hatalmat birtokló társadalmi csoportok érdekeit.¹⁰⁴

Károlyi György és Kristóffy politikai szövetségét bizonyítja az a tény is, hogy a grófot 1906. április 4-én az uralkodó fiumei és magyar–horvát tengerparti kormányzóvá nevezte ki, ráruházva a fiumei tengerészeti hatóság elnökségét is.¹⁰⁵ Mivel e megbízását a Fejérváry-kormány végnapjaiban kapta, hivatalát már nem foglalhatta el.¹⁰⁶

Károlyi István az 1905. június 18-án hivatalba lépő Fejérváry Gézával nyilvános színtéren elsőként képviselőházi szűzbeszédekor konfrontálódott. Az 1889-es véderőtörvény-javaslatot bíráló – politikai értékét tekintve jelentősnek nem mondható – felszólalásában gúnyos megjegyzéseket tett az akkor honvédelmi miniszterként tevékenykedő katonatisztre. „Hogy a honvédelmi minister urtól, a ki Magyarországon született talán, mert nem tudom bizonyosan, hogy itt született-e?... (Derűlség.) Engedelmet kérek, de én nem akarok tréfálni, mert az ügy igen komoly. (Helyeslés.) A honvédelmi minister urtól – mondom – ki életének legnagyobb részét, mint katona, a hadseregnél töltötte, ép úgy, mint attól a diplomatától, a ki 30–40 évet a külföldön töltött s a ki e miatt nem ismerkedhetett meg a magyar viszonyokkal s a magyar nemzet aspiratioival, nem kívánhatom, hogy az itteni viszonyokat úgy ismerje s tudja, mint az olyan ember, a ki e hazában lakik; ezért vele szemben türelemmel kell lenni”¹⁰⁷ – tett kísérletet Károlyi a miniszter nevétségessé tételére. Fejérváry azzal vágott vissza, hogy Károlyitól ugyan nem lehetne tapintatot tanulni. A gróf – folytatva a személyeskedő

¹⁰⁴ Ehhez részletesebben lásd *Pölsökei F.*: A Szabadelvű Párt i. m. 194–197.

¹⁰⁵ MNL OL P 2226 Lad. I. No. 1/b Hivatali működéssel kapcsolatos iratok 1834/ME I. Miniszterelnöki értesítés a kinevezésről, 1906. ápr. 5.; Budapesti Közlöny, 1906. április 6. 1.

¹⁰⁶ Szatmár-Németi, 1906. április 12. 3.

¹⁰⁷ Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. VIII. kötet. Bp. 1889. 141.

diskurzust – sajnálatát fejezte ki, amiért a katonatisztnak nem volt még alkalmatlan körökben megfordulni, ahol jó modort sajátíthatott volna el.

A politikai elit többsége által illegitimnek tartott „darabontkormány” iránt mind a képviselőház, mind a főrendiház kinyilvánította bizalmatlanságát. A képviselőház felhívására a vármegyék jelentős részében „nemzeti ellenállás” bontakozott ki.¹⁰⁸ Szatmár vármegye törvényhatósági bizottsága az 1905. augusztus 3-án tartott rendkívüli közgyűlésén emelte fel elsőként tiltakozó szavát.¹⁰⁹ A vármegye legtekintélyesebb és legvagyonosabb családjának feje, a jelentős politikai és gazdasági súllyal rendelkező Károlyi István az ellenállási akciókat koordináló 60-as bizottság vezetőjeként aktivizálta magát. Az országban a legkitartóbbak közé tartoztak a szatmári protestálók, akik eszközként alkotmányvédő bizottságot alakítottak, alkotmányvédő határozatokat hoztak, ellenállási alapot létesítettek, helyenként bojkottot alkalmaztak. Kemény hatalmi harc folyt a Fejérváry-kormányt támogató Nagy László alispán, 1905 októberétől „darabont főispán” nevével fémjelezhető csoport és az ellenállók között. A törvényhatóság dotációját a kormány 1905. december 1-jei hatállyal szüntette meg. 1905. december 28-ára a protestálók közgyűlést hívtak össze, amit a „darabont főispán” a csendőrség kirendelésével akadályozott meg. Károlyi Istvánnak sikerült kiprovokálnia, hogy szuronyokat szegezzenek rá. Az erről szóló híradás tovább növelte népszerűségi indexét.

A 60-as bizottság a törvényhatóság javadalmazásának megvonását követően gróf Károlyi István nevére a Nagykárolyi Önségélyező Népbanknál egy folyószámlát nyitott, s a megye adófizetőit fölszólította állami egyenes adójuk 30%-ának megfelelő pénzüsszeg befizetésére, hogy az ellenálló tisztviselők fizetését biztosítani tudják.¹¹⁰ Az „adózási hajlandóság” azonban hamar alábbhagyott. 1906. január végére kb. 80 000 koronára rúgtak a befizetések, amiből a decemberi, januári és februári illetmények folyósítása 60 000 koronát emésztett fel.¹¹¹ A 60-as bizottság február 24-ei ülésén már a bomlás kezdeti jelei mutatkoztak. Károlyi István gróf ezt megakadályozandó kijelentette, hogy az 1907. január 1-jéig elegendő tisztviselői fizetések felét magára vállalja. Az alkotmányvédő bizottság tagjai pedig kötelezték magukat, hogy augusztus 1-jéig állami egyenes

¹⁰⁸ A „nemzeti ellenállás” gyakorlatilag a törvényhatósági (elsősorban vármegyei) tisztviselők és a kormányhatalom csatája volt. *Szabó Dániel: Századfordulós azonosulásformák. Valóság 34. (1991) 11. sz. 23.*

¹⁰⁹ A szatmári protestálás értékeléséhez részletesebben lásd *Zsoldos I.: Az 1905–1906-os i. m. 169–177.*

¹¹⁰ ANDJC PJSJM 2207. cutia. Szatmár vármegye Nemzeti Ellenállást Intéző Hatvanas Bizottsága nevében gróf Károlyi István elnök felhívása.

¹¹¹ A tisztviselők közül többen hitelekkel rendelkeztek. A fizetésüket folyósító Nagykárolyi Önségélyező Népbank azonban nem adta ki a hitelezőknek járó fizetési hányadot, a tisztviselők pedig nem mutattak törlesztési hajlandóságot. Ezért a hitelezők pereket indítottak a vármegye ellen. Szatmár és Vidéke, 1905. december 24. 3.

adójuk arányához mért összeggel gyarapítják az ellenállási alapot. Leszögezhetjük tehát, hogy Szatmár nem tartozott a legjobban felkészült törvényhatóságok közé, hiszen a vármegyék közül a két év múlva esedékes tisztújításig csupán Abaúj-Torna, Békés, Csanád és Szabolcs tudta biztosítani tisztségviselői fizetését.¹¹²

Szatmár vármegyében az 1906-os év a harc eszközeinek és módszereinek eldurvulását hozta. Nagy László februárban hozzálatott az ellenálló tisztségviselők fel függesztéséhez vagy elmozdításához, akiket hozzá lojális emberekre cserélt ki.¹¹³ A protestálóknak 1906 márciusára sikerült elérniük a közigazgatás menetének jelentős mértékű akadályozását, de teljesen megbénítani a kiegyenlített erőviszonyok miatt nem tudták.

Erre az időszakra tehető a nők egy részének átmeneti jellegű bekapcsolódása a politikába a tulipán mozgalom keretében. Országszerte nagy visszhangot váltott ki Károlyi István húgának, Dessewffy Aurélné Károlyi Pálmának a kezdeményezése 1906. március elején, gróf Batthyány Lajosné Andrássy Ilona budapesti szalonjának egyik estélyén, miszerint gyűjtést kell indítani a vármegyei ellenállás anyagi támogatására, amit igazgyöngy nyakláncával nyomban el is kezdett. Példáját követve az estély mágnás hölgyei a rajtuk lévő ékszereket szintén felajánlották.¹¹⁴ Tulajdonképpen ezzel a céllal indult útjára a tulipán mozgalom, a „küzdelem áldozatainak” a tulipán jelvényekből – melyek a Fejérváry-kormánnyal szembeni ellenállás szervezettségét, összetartozását voltak hivatottak reprezentálni – befolyó jövedelemmel való támogatására.¹¹⁵

Károlyi Istvánné elsősorban a fővárosi tulipán-rendezvényeken vett részt.¹¹⁶ Károlyi Melinda elsőként Arad megyében szervezte a Tulipánkertet, ahol férje főispáni kinevezést kapott, de a szomszédos Temes megyében is szerepet vállalt. A nagykárolyi fiók megalakítására a kormányválság megszűntét követően, az 1906-os választási kampány finisében, 1906. április 22-én került sor. A dátumválasztás

¹¹² *Dr. Horváth József*: Az 1905/6. évi vármegyei ellenállás története. Bp. 1907. 36–76.

¹¹³ ANDJC PJSZM 2185. cutia.

¹¹⁴ *Zsoldos Ildikó*: Hatalom és pártstruktúra a századelő Szabolcsában. Nyíregyháza 2009. 146. Dessewffy Aurél gróf nyújtotta be a főrendiházban a „darabontkormány” elleni bizalmatlansági indítványt, majd a Szabolcs megyei ellenállásban vállalt főszerepet.

¹¹⁵ A „nemzeti ellenállás” utolsó fázisában indult tulipán mozgalom deklarált céljait illetően, majd strukturálisan is összekapcsolódott az 1844-es Védegyelet megalapításának 60. évfordulója alkalmából életre hívott Magyar Védő Egyesülettel. A Magyar Védő Egyesület célkitűzéseivel, strukturális felépítéséhez, továbbá a tulipán mozgalommal történt fúziójához lásd *Zsoldos I.*: Hatalom és pártstruktúra i. m. 146–161.

¹¹⁶ Károlyi Istvánné Csekonics Margit palotahölgy a koalíciós Wekerle-kormány idején kitüntetésben részesült. 1907. július 7-én a közjótékonyág terén szerzett érdemeit elismerve az uralkodó az első osztályú Erzsébet-rendet adományozta részére. MNL SZSZBML IV. B. 751. Szatmár vármegye és Szatmárnémeti törvényhatósági joggal felruházott város főispánjának iratai 4. d. 4556 sz./Eln. Gróf Andrássy Gyula belügyminiszter értesítése Szatmár vármegye főispánjához. Bp., 1907. júl. 11.; Csekonics grófnő 1908. jan. 23-án vette át a kitüntetéséről szóló oklevelet.

is rámutat, hogy a rendezvény elsősorban politikai reklámfogásként értelmezhető. Az alakuló ülésen a Károlyi család 1848–49-es múltjának folyamatos hangoztatása a koalíció népszerűsítését szolgálta. Károlyi Melinda „a Nagyasszonyhoz”, azaz Károlyi Györgyné Zichy Karolinához méltó unokaként öltötte magára a vezér szerepét, s nem hiányoztak a család mácsai kastélyának történelmi nevezetességét hangsúlyozó, a hallgatóságra mély érzelmi hatást gyakorló hazafias történetek sem. Pista gróf a tulipánestélyen elhangzott pohárköszöntőjében lányát a nagykárolyi kastély leendő úrnőjeként ajánlotta a résztvevők figyelmébe.¹¹⁷

A tulipán bokréta a koalíciós politikusok nélkülözhetetlen kampánykellékeként funkcionáltak az 1906-os képviselőválasztásokat megelőzően. Károlyi István 1906-ban – életének utolsó politikai szerepvállalásaként – ellenjelölt hiányában szerezte meg a nagykárolyi mandátumot.

Epilógus

Az 1905-ös országgyűlési képviselőválasztáson mindkét Károlyi mandátumot szerzett, de míg az idősebb gróf a Függetlenségi és 48-as Párt színeiben indult, addig fia a Szabadelvű Párt képviselőinek számát gyarapította. A köztük feszülő – elsőként a privátszférában, majd politikai szinten is jelentkező – ellentétek kibékíthetetlennek bizonyultak. Károlyi István szuggesztív és konfrontatív személyiség volt. A hatásos szónoktól nem álltak távol a népszerűség-kereső magatartásformák, ám nyilvános beszédeinek tanúsága szerint szakpolitikai kérdésekben nem mélyedt el. Igazi vezéregyéniség lévén elszántan és sikeresen tudott küzdeni akarátának, érdekeinek érvényesítéséért, nem riadva vissza a társadalmi bojkott eszközétől sem. Kíméletlenül törekedett a politikai ellenfél megsemmisítésére, amit mai kifejezéssel elve karaktergyilkosságnak nevezhetnénk. Károlyi Pista gróf nem tartozott a legjelentősebb közszereplők közé, de kétségtelen tény, hogy korának jellegzetes közéleti személyisége volt.

Az erősen hazafias érzelmű beteg grófort minden valószínűség szerint megterhelte a kormányválság alatti politikai küzdelem irányításában vállalt aktív szerep, mégis nagy lelkesedéssel vett részt mind az ellenzéki koalícióhoz tartozó politikusok kampányában, mind az ellenállási akciók koordinálását végző 60-as bizottság munkájában. Minden bizonnyal felismerte azt a számára utolsóként kínálkozó lehetőséget, hogy látványos szerepvállalásaival beírja magát a történelembe, hozzájárulva ezzel családja hírnevének öregbítéséhez.

Károlyi István feleségének és leányának a tulipán mozgalomban való részvételét minden valószínűség szerint a férj, illetve az apa elvárásainak való megfelelés

¹¹⁷ Szatmárvármegye, 1906. április 28. 4.

motiválta, tehát nem autonóm döntésként értelmezhető. Ezzel együtt bizonyosak lehetünk abban, hogy neveltetéséből, gondolkodásmódjából fakadóan mind Csekonics Margit, mind a harmonikus házasságban élő Károlyi Melinda helyeselte, hogy a nők figyelemfelkeltő véleménynyilvánításukkal bekapcsolódjanak a politikába, ami ebben a korszakban egyáltalán nem tekinthető magától értődőnek. A hölgyek átmeneti jellegű bevonása a politikába, illetve szerepeltetése politikai célok érdekében, azt az üzenetet is magában hordozhatta, hogy a szövetkezett ellenzék politikusainak nagyon is komoly krízisszituációból kell kivezetnie Magyarországot, ha már a nőknek is a tettek mezejére kell lépniük. Azoknak a nőknek, akiknek az emancipációját a politizáló férfitársadalom döntő többsége – párthovatartozástól függetlenül – mind az oktatási, mind a munkavállalási, mind a politikai dimenzióban határozottan elutasította. Ez a konzervatív nőkép a dualizmus kori férfiközpontú hatalom fenntartását szolgálta.

Az esetenként magyar virágnak kikiáltott piros tulipán a „nemzeti ellenállás” utolsó fázisában az összetartozást szimbolizálta. Ugyanakkor – élve a manicheus oppozíció eszközével, s a Függetlenségi és 48-as Párt kurucos retorikáját alkalmazva – a tulipán mozgalom kibontakozása során kibocsátott felhívásokban tetten érhető a társadalom felosztása hazafiakra és hazaárulókra, utóbbiakkal szemben pedig a buzdítás a kirekesztő magatartásra. Tehát az eszköztárban az ellenségképzés is megtalálható. A jó hazafiságot szimbolizáló virág a kormányzati válság lezárulását követően politikai bosszúállási szituációkban is felbukkant, ami jelzi a társadalomban jelen lévő igényt a felelősségre vonásra, hiszen ez a krízis alatti harc egyik fontos elemét alkotta. Az elszámoltatás lehetőségét azonban a politikai válságot megszüntető 1906. áprilisi megállapodás zárta ki, melynek tartalmáról azonban csupán az „ellenzéki koalíció” vezetőivel legbizalmasabb viszonyban álló politikusok – mint például Károlyi Pista gróf – rendelkeztek információval.

Károlyi Istvánt 1907. július 31-én ragadta el a gyilkos kór az élők sorából. Halála a nyilvánosság színterein nagy hatást váltott ki. Származását, társadalmi pozícióját híven reprezentáló temetésére augusztus 2-án került sor. Koporsóját nyolc fogatú díszkocsira helyezték, mely a kastélypark keleti kapuján át indult a tízezer főnyire becsült menettel a család ősi temetkezési helyéül szolgáló Kaplonyba.¹¹⁸

Károlyi István birtoklása idején a nagykárolyi kastély ismét vidéki rezidenciaként funkcionált, amire már generációk óta nem volt példa a Károlyi családban. István gróf ragaszkodása a nagykárolyi kastélyhoz és a hozzá tartozó földbirtokokhoz minden bizonnyal elsősorban a hagyománytisztelettel magyarázható, ugyanakkor az is tény, hogy a dualizmus válságperiódusára az ország kevésbé

¹¹⁸ Szatmármegyei Közlöny, 1907. augusztus 4. 1–2.

fejlett régiójában található „ösi fészket” és a szatmári birtokokat a vasútvonalak kiépülésének köszönhetően könnyebben és gyorsabban meg lehetett közelíteni, mint az előző generációk idején.

Károlyi István a lányát tette meg általános örökösévé. Ménesét és versenylovait vejeire hagyta, ami Károlyi Gyula iránti bizalomnyilvánításának gesztusaként értékelhető.¹¹⁹ Özvegye számára élete végéig biztosította a nagykárolyi várkastély használati jogát és 40 000 korona évi járadékot. György gróftól a törvényes köteleles részre szorította, ami azt jelentette, hogy fiát a 18 millió koronában megállapított hagyatéki érték egynegyed része illette meg.¹²⁰ György gróf a Nemzeti Kaszinó évkönyveinek tanúsága szerint az édesanyja tulajdonát képező Reviczky úti Károlyi-palota lakója maradt.

Az ifjabb Károlyi egy krízisszituációban kezdett bele politikai karrierjének építésébe. Sikertelenségének legfőbb magyarázata abban rejlik, hogy csatlakozott Kristóffy József csekély támogatottsággal rendelkező köréhez. A legitimitáshiánnyal küszködő Fejérváry-kormány iránti elkötelezettségének bizonyítéka fiumei és magyar–horvát tengerparti kormányzóvá történt kinevezése, s bár hivatalát nem foglalta el, tulajdonképpen ő is „darabont-tisztviselővé” vált, amit édesapja nem bocsátott meg neki. Azzal, hogy felsorakozott Kristóffy mögé, megfosztotta magát attól a lehetőségtől, hogy a koalíciós Wekerle-kormány bukását követően Tisza István újjászervezett pártjának keretein belül folytassa néhány éve elkezdett politikai pályafutását.

THE ACTIVITIES OF THE KÁROLYI FAMILY DURING THE GOVERNMENT CRISIS OF 1905–1906

by Ildikó Zsoldos

SUMMARY

The Károlyis descended from one of the oldest Hungarian families, called Kaplony or Kaplyon. The article explores the part played by Count István Károlyi (1845–1907) and his family during the government crisis of 1905–1906. First focussing on the diverging opinions of the head of the family and his son, György Károlyi (1871–1954), both prominent public personalities of their age, the article explores the reasons for their political opposition, which was also publicly exposed, and its consequences. Second, the involvement of female family members in ‘national resistance’ is examined. The main question to which an answer is sought is what was the motivation that drove György Károlyi to join Prime Minister István Tisza’s platform despite the determined oppositional stance of his father.

¹¹⁹ *Püski L.*: A Horthy-korszak i. m. 22.

¹²⁰ MNL OL, Károlyi levéltár P 416 Károlyi Gyula Lad. 60 No. 10/1b. Károlyi István hagyatéki ügye.